נחמיה

עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: On Your Way (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק א׳

א׳ דִּבְרֵי נְחֶמְיָה בֶּן־חֲכַלְיָה וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ־כִּסְלֵו שְׁנַת עֶשְׂרִים וַאֲנִי הָיַיתִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃

דברי נחמיה וגו׳. מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה׃

שנת עשרים. היא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחששתא ובמסכת ר״ה מצאנו שנת עשרים שנת עשרים לג״ש מן הכתוב שנ׳ למטה ויהי בחדש ניסן שנת כ׳ לארתחששתא וגו׳ ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השנים ועל כן נאמר כאן ויהי בחדש כסלו שנת כ׳ וגו׳ והוא כסלו הבא לאחר תשרי ולמטה נאמר ויהי בחדש ניסן שנת כ׳ וגומר הוא ניסן שבאותה שנה ואיני יכול לפתור ולומר מניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה שנאמר ויהי בחדש ניסן וגו׳ היה קודם מעשה זה שנאמר ויהי בחדש כסליו שנת כ׳ וגו׳ ואין מוקדם ומאוח׳ בהם דבר זה איני יכול לפתור ולומר והפרשיות מוכיחות שאף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונה׃

ב׳ וַיָּבֹא חָנָנִי אֶחָד מֵאַחַי הוּא וַאֲנָשִׁים מִיהוּדָה וָאֶשְׁאָלֵם עַל־הַיְּהוּדִים הַפְּלֵיטָה אֲשֶׁר־נִשְׁאֲרוּ מִן־הַשֶּׁבִי וְעַל־יְרוּשָׁלָם׃

אחד מאחי. אחד מחברי׃

ואשאלם על היהודים וגו׳. שאלתי להם על ענין פליטת היהודים אשר נשארו בירושלים מן השבי של בבל׃

הפליטה. על שם שנצולו מגלות בבל׃

ועל ירושלים. ועל ענין העיר שאלתי אליהם׃

ג׳ וַיֹּאמְרוּ֙ לִ֔י הַנִּשְׁאָרִ֖ים אֲשֶׁר־נִשְׁאֲרוּ מִן־הַשֶּׁבִי שָׁם בַּמְּדִינָה בְּרָעָה גְדֹלָה וּבְחֶרְפָּה וְחוֹמַת יְרוּשָׁלַ֙͏ִם֙ מְפֹרָ֔צֶת וּשְׁעָרֶ֖יהָ נִצְּת֣וּ בָאֵ֑שׁ׃

ויאמרו לי. השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחלה על ענין היהודים ואח״כ על ענין החומות והשערים׃

הנשארים וגו׳. אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלים הם נתונים ברעה גדולה ובחרפ׳ לפי שהעובדי כוכבים בוזזים ושוללים אותם׃

וחומת ירושלים מפורצת. וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש כקדמתן שישראל לא בנו חומות העיר ושעריה כי אם בנין ב״ה לבדו׃

נצתו. כמו נוצתו (ס״א נצתו כמו נתצו)׃

ד׳ וַיְהִי֙ כְּשָׁמְעִ֣י | אֶת־הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה יָשַׁ֥בְתִּי וָאֶבְכֶּ֖ה וָאֶתְאַבְּלָ֣ה יָמִ֑ים וָאֶהְיֶ֤ה צָם֙ וּמִתְפַּלֵּ֔ל לִפְנֵ֖י אֱלֹהֵ֥י הַשָּׁמָֽיִם׃

ימים. כמה ימים׃

ה׳ וָאֹמַ֗ר אָנָּ֤א יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י הַשָּׁמַ֔יִם הָאֵ֥ל הַגָּד֖וֹל וְהַנּוֹרָ֑א שֹׁמֵ֤ר הַבְּרִית֙ וָחֶ֔סֶד לְאֹהֲבָ֖יו וּלְשֹׁמְרֵ֥י מִצְוֹתָֽיו׃

אנא. לשון בקשה ותחנה׃

ו׳ תִּהְיֶ֨ינָא֙ אָזְנְךָ֣ קַשֻּׁבָ֔ה וְעֵינֶ֖יךָ פְּתוּחֹ֑ות לִשְׁמֹ֗עַ אֶל־תְּפִלַּ֞ת עַבְדְּךָ֤ אֲשֶׁר֙ אָנֹכִ֣י מִתְפַּלֵּ֔ל לְפָנֶ֖יךָ הַיֹּ֣ום׀ יוֹמָ֣ם וָלַ֑יְלָה עַל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל עֲבָדֶ֔יךָ וּמִתְוַדֶּ֕ה עַל־חַטֹּ֖אות בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֑ל אֲשֶׁ֥ר חָטָֽאנוּ־לָ֖ךְ וַאֲנִ֥י וּבֵית־אָבִ֖י חָטָֽאנוּ׃

קשבת. כמו קושבת כו׳ כאשר יאמר מאהב אוהב כן יאמר מן קשב קושב וקושבת׃

ז׳ חָבֹ֤ל חָבַ֙לְנוּ֙ לָ֔ךְ וְלֹא־שָׁמַ֖רְנוּ אֶת־הַמִּצְוֹ֣ת וְאֶת־הַחֻקִּ֑ים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִ֗ים אֲשֶׁ֤ר צִוִּ֙יתָ֙ אֶת־מֹשֶׁ֣ה עַבְדֶּֽךָ׃

חבול. שם דבר לשון השחתה וחי״ת ננקדה בחטף פתח ואיני יכול לפותרו בל׳ פעול שא״כ היה לו לנקד חי״ת בקמץ גדול׃

חבלנו. לשון השחתה כמו (בדניאל ו׳:כ״ג) חבולה לא עבדת וכן חברו מנחם׃

ח׳ זְכָר־נָ֣א אֶת־הַדָּבָ֗ר אֲשֶׁ֨ר צִוִּ֜יתָ אֶת־מֹשֶׁ֤ה עַבְדֶּךָ֙ לֵאמֹ֔ר אַתֶּ֖ם תִּמְעֲל֣וּ אֲנִ֑י אָפִ֥יץ אֶתְכֶ֖ם בָּעַמִּֽים׃

ט׳ וְשַׁבְתֶּ֣ם אֵלַ֔י וּשְׁמַרְתֶּ֥ם מִצְוֹתַ֖י וַעֲשִׂיתֶ֣ם אֹתָ֑ם אִם־יִהְיֶ֤ה נִדַּחֲכֶם֙ בִּקְצֵ֣ה הַשָּׁמַ֔יִם מִשָּׁ֣ם אֲקַבְּצֵ֔ם (והבואתים) [וְהֲבִיאוֹתִים] אֶל־הַמָּקֹ֕ום אֲשֶׁ֥ר בָּחַ֖רְתִּי לְשַׁכֵּ֥ן אֶת־שְׁמִ֖י שָֽׁם׃

אם יהיה נדחכם. כענין שנאמר אם יהיה נדחך וגו׳ (דברים ל׳:ד׳):

י׳ וְהֵם עֲבָדֶיךָ וְעַמֶּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ֙ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבְיָדְךָ הַחֲזָקָה׃

י״א אֲנָא אֲדֹנָי תְּהִי נָא אָזְנְךָ־קַשֻּׁבָת אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּפִלַּת עֲבָדֶיךָ הַחֲפֵצִים֙ לְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ וְהַצְלִיחָה־נָּא לְעַבְדְּךָ֙ הַיּ֔וֹם וּתְנֵהוּ לְרַחֲמִים לִפְנֵי הָאִ֖ישׁ הַזֶּה וַאֲנִי הָיִיתִי מַשְׁקֵה לַמֶּלֶךְ׃ {פ}

אנא אדני תהי נא אזנך קשבת. בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה וכן לאחר תפלתו:

לעבדך היום וגו׳. כך היה מתפלל על עצמו:

לפני האיש הזה. לפני המלך:

משקה. כמו (ראשית מ׳) משקה למלך מצרים וזה שפירשתי למעלה (עזרא ב׳) כדברי רבותינו התרשתא הוא נחמיה:

פרק ב׳

א׳ וַיְהִי | בְּחֹ֣דֶשׁ נִיסָ֗ן שְׁנַ֥ת עֶשְׂרִ֛ים לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא֥ הַמֶּ֖לֶךְ יַ֣יִן לְפָנָ֑יו וָאֶשָּׂ֤א אֶת־הַיַּ֙יִן֙ וָאֶתְּנָ֣ה לַמֶּ֔לֶךְ וְלֹא־הָיִ֥יתִי רַ֖ע לְפָנָֽיו׃

לארתחשסתא. הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך:

יין לפניו. הביאו יין לפני המלך בחצר:

ואשא את היין. ואנכי נשאתי את כוס היין ונתתיה למלך וכך הוא המנהג שהמביא יין בחצר המלך אינו נושא ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושא ונותנו למלך:

לא הייתי רע לפניו. ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים:

ב׳ וַיֹּ֤אמֶר לִי֙ הַמֶּ֔לֶךְ מַדּ֖וּעַ | פָּנֶ֣יךָ רָעִ֑ים וְאַתָּה֙ אֵינְךָ֣ חוֹלֶ֔ה אֵ֥ין זֶ֖ה כִּי־אִם רַ֣ע לֵ֔ב וָאִירָ֥א הַרְבֵּ֖ה מְאֹֽד׃

ואתה אינך חולה. והרי אין אתה חולה:

אין זה. אין המעשה הזה כי אם רוע לב שיש בלבבך עלי להמיתני בסם המות בשתיית כוס זה:

ואירא הרבה מאד. ונתיראתי מאד על כך שלא יעליל עלי המלך עלילה:

ג׳ וָאֹמַ֥ר לַמֶּ֖לֶךְ הַמֶּ֣לֶךְ לְעוֹלָ֣ם יִחְיֶ֑ה מַדּ֡וּעַ לֹא־יֵרַ֣ע פָּנַי֩ אֲשֶׁ֨ר הָעִ֜יר בֵּית־קִבְרוֹת֙ אֲבֹתַ֣י חֲרֵבָ֔ה וּשְׁעָרֶ֖יהָ אֻכְּל֥וּ בָאֵֽשׁ׃

מדוע לא ירעו פני. מדוע לא יהיו פני רעים:

שר העיר. ירושלים שהיא בית קברות אבותי חרבה:

ד׳ וַיֹּ֥אמֶר לִי֙ הַמֶּ֔לֶךְ עַל־מַה־זֶּ֖ה אַתָּ֣ה מְבַקֵּ֑שׁ וָאֶתְפַּלֵּ֖ל אֶל־אֱלֹהֵ֥י הַשָּׁמָֽיִם׃

על מה זה אתה מבקש. אי זה דבר תבקש ממני ואעשה לך:

ואתפלל. ואמרתי לפני המלך בתפילתי כן יהיה רצון מלפני אלהי השמים שתמלא שאלתי ובקשתי:

ה׳ וָאֹמַ֤ר לַמֶּ֙לֶךְ֙ אִם־עַל־הַמֶּ֣לֶךְ טוֹב֮ וְאִם־יִיטַ֣ב עַבְדְּךָ֒ לְפָנֶ֗יךָ אֲשֶׁ֤ר תִּשְׁלָחֵ֙נִי֙ אֶל־יְהוּדָ֔ה אֶל־עִ֖יר קִבְרוֹת֣ אֲבֹתַ֑י וְאֶבְנֶ֖נָּה׃

אשר תשלחני. שתתן לי רשות לעלות לירושלים ולבנותה:

ו׳ וַיֹּ֤אמֶר לִי֙ הַמֶּ֔לֶךְ וְהַשֵּׁגַ֖ל | יוֹשֶׁ֣בֶת אֶצְל֑וֹ עַד־מָתַ֣י יִהְיֶ֔ה מַהֲלָכֶ֖ךָ וּמָתַ֥י תָּשׁ֛וּב וַיִּיטַ֥ב לִפְנֵי־הַמֶּ֖לֶךְ וַיִּשְׁלָחֵ֣נִי וָאֶתְּנָ֥ה לִ֖ו זְמָֽן׃

ויאמר לי המלך. בשעה שדבר אלי המלך היתה אשתו המלכה יושבת אצלו:

והשגל. אשתו המלכה כענין שנאמר (דניאל ה׳) שגלתיה ולחנתיה, שכן נוהג המקרא לכתוב המלכה אצל הפלגש נשיו ופלגשיו כמו מלכות ופלגשים (שיר /השירים/ ו׳):

עד מתי יהיה מהלכך. מתי תרצה שיהא מהלכך ומסעך:

ומתי תשוב. ומתי דעתך לחזור:

ישלחני. נתן לי רשות ללכת:

ואתנה לו זמן. נתתי לו זמן לחזור:

ז **וָאוֹמַר לַמֶּלֶךְ אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב אִגְּרוֹת יִתְּנוּ־לִי עַל־פַּחֲוֹת עֵבֶר הַנָּהָר אֲשֶׁר יַעֲבִירוּנִי עַד אֲשֶׁר־אָבוֹא אֶל־יְהוּדָה׃**

אגרות יתנו לי. סופריך על רשותך ודעתך חתומות בחותמך על פחות עבר הנהר של צד ארץ ישראל:

אשר יעבירוני. ויתיירוני לשלום:

עד אשר אבוא. לירושלים אשר במדינת יהודה:

ח **וְאִגֶּרֶת אֶל־אָסָף שֹׁמֵר הַפַּרְדֵּס אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִתֶּן־לִי עֵצִים לְקָרוֹת אֶת־שַׁעֲרֵי הַבִּירָה אֲשֶׁר־לַבַּיִת וּלְחוֹמַת הָעִיר וְלַבַּיִת אֲשֶׁר־אָבוֹא אֵלָיו וַיִּתֶּן־לִי הַמֶּלֶךְ כְּיַד־אֱלֹהַי הַטּוֹבָה עָלָי׃**

ואגרת אל אסף. ותשלח כתב אגרת אל אסף:

שומר הפרדס. ממונה היה על היערים אשר למלך:

לקרות. משקל חזק לעשות תקרות וקורות לשערי בירות הר הבית שהרי ב״ה בנו בבנינו אבל שערי חומות הר הבית וחומת החצר אשר סביב ב״ה לא בנו עדיין:

ולחומת העיר. ולעשות קורות לחומת העיר:

ולבית אשר אבא אליו. ולעשות בית אשר אשב בו לצורכי:

ויתן לי המלך. את כל אשר שאלתי ממנו:

כיד. כפי ידו של הקב״ה שהיתה טובה עלי להצליחני:

ט **וָאָבוֹא אֶל־פַּחֲוֹת עֵבֶר הַנָּהָר וָאֶתְּנָה לָהֶם אֶת אִגְּרוֹת הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח עִמִּי הַמֶּלֶךְ שָׂרֵי חַיִל וּפָרָשִׁים׃ {פ}**

ואתנה להם את אגרות המלך. למען יתיירוני לשלום:

שרי חיל ופרשים. שלח המלך עמי לכבודי למען אלך לשלום:

י **וַיִּשְׁמַע סַנְבַלַּט הַחֹרוֹנִי וְטוֹבִיָּה הָעֶבֶד הָעַמּוֹנִי וַיֵּרַע לָהֶם רָעָה גְדֹלָה אֲשֶׁר־בָּא אָדָם לְבַקֵּשׁ טוֹבָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃**

וישמע סנבלט וגו׳. כאשר שמעו שבאתי לבקש טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלים וירע בעיניהם כי היו צרי יהודה ובנימין:

י״א **וָאָבוֹא אֶל־יְרוּשָׁלַם וָאֱהִי־שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה׃**

ואהי שם ימים שלשה. הייתי בירושלים ימים שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשים מועטים עמי ולא הגדתי לשום אדם את אשר נתן הקב״ה בלבי:

י״ב **וָאָקוּם | לַיְלָה אֲנִי וַאֲנָשִׁים | מְעַט עִמִּי וְלֹא־הִגַּדְתִּי לְאָדָם מָה אֱלֹהַי נֹתֵן אֶל־לִבִּי לַעֲשׂוֹת לִירוּשָׁלַם וּבְהֵמָה אֵין עִמִּי כִּי אִם־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֲנִי רֹכֵב בָּהּ׃**

ובהמה אין עמי. כי כל האנשים מועטים אשר עמי הלכו ברגליהם אבל אני לבדי הייתי רוכב על בהמה שלא היו רוצים לרכוב על סוסיהם למען יהיו יוצאים מן העיר בצינעא בלא ידיעת אדם והם הלכו לשבור ולהפיל חומות העיר בלילה ולהרבות פרצותיה למען יהיו בני העיר למחר להוטי׳ ומסכימים בעצה אחת עם נחמיה לבנות חומות העיר, וכן מוכיח המעשה בתוך הפרשה:

י״ג **וָאֵצְאָה בְשַׁעַר־הַגַּיְא לַיְלָה וְאֶל־פְּנֵי עֵין הַתַּנִּין וְאֶל־שַׁעַר הָאַשְׁפֹּת וָאֱהִי שֹׁבֵר בְּחוֹמֹת יְרוּשָׁלַ֗͏ִם אֲשֶׁר־[הֵם | פְּרוּצִים] (המפרוצים) וּשְׁעָרֶיהָ אֻכְּלוּ בָאֵשׁ׃**

ואצאה בשער הגיא. יצאתי באותו שער בלילה עם האנשים אשר עמי לצד אותו מקום של עין התנין ולאותו שער האשפות שבחומות העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה להפילה ולפרוץ בה לפי שהיתה שרופה באש:

אשר הם פרוצים. שהם אותם מקומו' שהיו פרוצים והם פרצו בהם יותר:

י״ד וָאֶעֱבֹר אֶל־שַׁעַר הָעַיִן וְאֶל־בְּרֵכַת הַמֶּלֶךְ וְאֵין־מָקוֹם לַבְּהֵמָה לַעֲבֹר תַּחְתָּי׃

ואעבור אל שער העין. ורציתי לעבור אל אותן מקומות שבחומת העיר ובאותן פרצות ואין מקום באותן פרצות לעבור ביניהם רוכב על הבהמות שהיו פרצות קטנות:

ט״ו וָאֶהְיֶה עֹלֶה בַנַּחַל לַיְלָה וָאֶהְיֶה שֹׁבֵר בַּחוֹמָה וָאָשׁוּב וָאָבוֹא בְּשַׁעַר הַגַּיְא וָאָשׁוּב׃

ואהי עולה. והייתי עולה מצד אחד בלילה והייתי שובר בחומה עם האנשים אשר עמי:

ואשוב ואבוא. וכאשר חזרתי באתי דרך שער הגיא:

ט״ז וְהַסְּגָנִים לֹא יָדְעוּ אָנָה הָלַכְתִּי וּמֶה אֲנִי עֹשֶׂה וְלַיְּהוּדִים וְלַכֹּהֲנִים וְלַחֹרִים וְלַסְּגָנִים וּלְיֶתֶר עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה עַד־כֵּן לֹא הִגַּדְתִּי׃

והסגנים. אשר בעיר לא היו יודעין להיכן הלכתי ואת המעשה אשר עשיתי:

עד כן. עד עתה:

י״ז וָאוֹמַר אֲלֵהֶם אַתֶּם רֹאִים הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ בָהּ אֲשֶׁר יְרוּשָׁלַם חָרְבָה וּשְׁעָרֶיהָ נִצְּתוּ בָאֵשׁ לְכוּ וְנִבְנֶה אֶת־חוֹמַת יְרוּשָׁלַם וְלֹא־נִהְיֶה עוֹד חֶרְפָּה׃

ואומר אליהם. למחר אמרתי להם:

ולא נהיה עוד חרפה. שלא יהיו צרינו בוזזים ושוללים אותנו:

י״ח וָאַגִּיד לָהֶם אֶת־יַד אֱלֹהַי אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה עָלַי וְאַף־דִּבְרֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר אָמַר־לִי וַיֹּאמְרוּ נָקוּם וּבָנִינוּ וַיְחַזְּקוּ יְדֵיהֶם לַטּוֹבָה׃ {פ}

את יד אלהי. אשר נתן לי חן והצלחה לפני המלך:

לטובה. הכל נתכונו לטובה לבנות חומת העיר ומגדליה:

י״ט וַיִּשְׁמַע סַנְבַלַּט הַחֹרֹנִי וְטֹבִיָּה | הָעֶבֶד הָעַמּוֹנִי וְגָשֶׁם הָעַרְבִי וַיַּלְעִגוּ לָנוּ וַיִּבְזוּ עָלֵינוּ וַיֹּאמְרוּ מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים הַעַל הַמֶּלֶךְ אַתֶּם מֹרְדִים׃

וילעיגו. כאשר שמעו הצרים שמועת בנין חומת העיר היו מלעיגים עלינו:

העל המלך. אם על המלך אתם מורדים לבנות חומת העיר כדי למרוד בו:

כ׳ וָאָשִׁיב אוֹתָם דָּבָר וָאֹמַר לָהֶם אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם הוּא יַצְלִיחַ לָנוּ וַאֲנַחְנוּ עֲבָדָיו נָקוּם וּבָנִינוּ וְלָכֶם אֵין־חֵלֶק וּצְדָקָה וְזִכָּרוֹן בִּירוּשָׁלִָם׃ {פ}

ולכם אין חלק. מה לכם בבנין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה:

פרק ג׳

א׳ וַיָּקָם אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאָחָיו הַכֹּהֲנִים וַיִּבְנוּ אֶת־שַׁעַר הַצֹּאן הֵמָּה קִדְּשׁוּהוּ וַיַּעֲמִידוּ דַלְתֹתָיו וְעַד־מִגְדַּל הַמֵּאָה קִדְּשׁוּהוּ עַד מִגְדַּל חֲנַנְאֵל׃ {ס}

שער הצאן. כך שמו של שער:

המה קדשוהו. לאותו שער בקדושת העיר:

דלתותיו. של שער:

ועד מגדל המאה. כך שמו של מגדל:

ב׳ וְעַל־יָדָו֙ בָּנ֣וּ אַנְשֵׁ֣י יְרִיח֔וֹ וְעַל־יָדָ֖ו בָּנָ֣ה זַכּ֑וּר בֶּן־אִמְרִ֖י׃ {ס}

ועל ידו. אצל ידו בסמוך לו של כל בונה ובונה שבנו אותו בבנין של שער הצאן:

בנו אנשי ירחו. שכך היו מנהגם הללו היו בונים כאן בחומת העיר עד תשלום בניינה המוטל עליהם והאחרים היו בונים סמוך לבנין הראשון וכך היה מנהגם בזה אחר זה עד שנבנית כל החומה:

ועל. כמו (במדבר ב׳:כ׳) ועליו מטה מנשה בסמוך וכן פתרונו סמוך לבנין ידו והמקרא לא דקדק בלשונו פעמים שהוא אומר על ידו ופעמים שהוא אומר עליו, ואחריו החזיק:

ג׳ וְאֵת֙ שַׁ֣עַר הַדָּגִ֔ים בָּנ֖וּ בְּנֵ֣י הַסְּנָאָ֑ה הֵ֚מָּה קֵר֣וּהוּ וַיַּעֲמִ֣ידוּ דַלְתֹתָ֔יו מַנְעוּלָ֖יו וּבְרִיחָֽיו׃ {ס}

ואת שער הדגים. כך שם השער:

המה קרוהו. נתנו הקורות ותקרות על השער:

קרוהו. משקל חזק כמו מן קרה דוגמת המקרה במים עליותיו (תהילים ק״ד:ג׳) וקו״ף של קרוהו אינה נהוגה לינקד בחיר״ק בענין זה מפני רי״ש של אחריה כמו ברך (שם י׳) חרף עשהו (משלי י״ז:ה׳) וברכתיה והיתה לגוים (ראשית י״ז) וזריתים בארצות (יחזקאל כ״ט):

מנעוליו. מסגריו ששוירל״ץ בלע״ז:

ד׳ וְעַל־יָדָ֞ם הֶחֱזִ֣יק מְרֵמ֗וֹת בֶּן־אוּרִיָּה֙ בֶּן־הַקּ֔וֹץ {ס} וְעַל־יָדָ֞ם הֶחֱזִ֣יק מְשֻׁלָּ֗ם בֶּן־בֶּרֶכְיָ֛ה בֶּן־מְשֵׁיזַבְאֵ֖ל {ס} וְעַל־יָדָ֞ם הֶחֱזִ֤יק צָדוֹק֙ בֶּן־בַּעֲנָ֔א׃ {ס}

החזיק. לבנות הבנין:

ה׳ וְעַל־יָדָ֞ם הֶחֱזִ֣יקוּ הַתְּקוֹעִ֗ים וְאַדִּירֵיהֶם֙ לֹא־הֵבִ֣יאוּ צַוָּארָ֔ם בַּעֲבֹדַ֖ת אֲדֹנֵיהֶֽם׃ {ס}

התקועים. כך היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע:

אדיריהם. עשירים של תקוע:

לא הביאו צורם. לא סייעו בעבודתו של הקב״ה לבנות חומת העיר:

ו׳ וְאֵת֙ שַׁ֣עַר הַיְשָׁנָ֔ה הֶחֱזִ֖יקוּ יוֹיָדָ֣ע בֶּן־פָּסֵ֑חַ וּמְשֻׁלָּ֙ם בֶּן־בְּסוֹדְיָ֔ה הֵ֚מָּה קֵר֣וּהוּ וַיַּעֲמִ֣ידוּ דַלְתֹתָ֔יו וּמַנְעֻלָ֖יו וּבְרִיחָֽיו׃ {ס}

ואת שער הישנה. כך שמה:

ז׳ וְעַל־יָדָ֞ם הֶחֱזִ֣יק מְלַטְיָ֗ה הַגִּבְעֹנִי֙ וְיָדוֹן֙ הַמֵּרֹנֹתִ֔י אַנְשֵׁ֖י גִּבְעוֹ֣ן וְהַמִּצְפָּ֑ה לְכִסֵּ֖א פַּחַ֥ת עֵבֶ֖ר הַנָּהָֽר׃ {ס}

לכסא פחת עבר הנהר. כסא אחד בנה כדי לישב בו אותו פחת של עבר הנהר:

ח׳ עַל־יָדָ֞ו הֶחֱזִ֣יק עֻזִּיאֵ֗ל בֶּן־חַרְהַיָּה֙ צוֹרְפִ֔ים {ס} וְעַל־יָדָ֞ו הֶחֱזִ֤יק חֲנַנְיָה֙ בֶּן־הָרַקָּחִ֔ים וַיַּעַזְב֥וּ יְרוּשָׁלַ֖ם עַד־הַחוֹמָ֥ה הָרְחָבָֽה׃ {ס}

צורפים. אותה משפחה היתה נקראת על שם אומנותם:

ויעזבו ירושלים. מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה:

ט׳ וְעַל־יָדָ֞ם הֶחֱזִ֣יק רְפָיָ֗ה בֶּן־חוּר֙ שַׂ֣ר חֲצִ֣י פֶ֔לֶךְ יְרוּשָׁלָֽם׃ {ס}

שר חצי פלך ירושלים. שר היה על חצי העם שבירושלים, פלך ל׳ דוכסות ומלכות:

י׳ וְעַל־יָדָ֞ם הֶחֱזִ֣יק יְדָיָ֗ה בֶּן־חֲרוּמָף֙ וְנֶ֣גֶד בֵּיתֹ֔ו וְעַל־יָדָ֖ו הֶחֱזִ֣יק חַטּ֑וּשׁ בֶּן־חֲשַׁבְנְיָֽה׃ {ס}

ונגד ביתו. נפל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר:

י״א מִדָּה שְׁנִית הֶחָזִיק מַלְכִּיָּה בֶן־חָרִם וְחַשּׁוּב בֶּן־פַּחַת מוֹאָב וְאֵת מִגְדַּל הַתַּנּוּרִים: {ס}

מדה שנית. כאותה מדה אשר בנה חבירו של מעלה גם הוא בנה כמותו, מדה שנית בבנין החומה. אינו נופל לומר ל׳ מדה בבנין השערים לפי שאין להם כי אם בבנין חלק של חומה שלא מצינו בכל הפרשה בבנין השערים ל׳ מדה:

ואת מגדל התנורים. גם הוא בנה אותו מגדל ששמו כך כל המגדלים הללו שבפרשה היו בנוים בחומת העיר סביב:

י״ב וְעַל־יָדָו הֶחֱזִיק שַׁלּוּם בֶּן־הַלּוֹחֵשׁ שַׂר חֲצִי פֶלֶךְ יְרוּשָׁלָם הוּא וּבְנוֹתָיו: {ס}

הוא ובנותיו. שלום ובנותיו החזיקו לבנות הבנין:

י״ג אֶת שַׁעַר הַגַּיְא הֶחֱזִיק חָנוּן וְיֹשְׁבֵי זָנוֹחַ הֵמָּה בָנוּהוּ וַיַּעֲמִידוּ דַּלְתֹתָיו מַנְעֻלָיו וּבְרִיחָיו וְאֶלֶף אַמָּה בַּחוֹמָה עַד שַׁעַר הָאַשְׁפּוֹת:

עד שער השפות. ושער האשפות לא היה בכלל:

י״ד וְאֶת | שַׁעַר הָאַשְׁפּוֹת הֶחֱזִיק מַלְכִּיָּה בֶן־רֵכָב שַׂר פֶּלֶךְ בֵּית־הַכֶּרֶם הוּא יִבְנֶנּוּ וַיַּעֲמִיד דַּלְתֹתָיו מַנְעֻלָיו וּבְרִיחָיו: {ס}

ט״ו וְאֵת שַׁעַר הָעַיִן הֶחֱזִיק שַׁלּוּן בֶּן־כָּל־חֹזֶה שַׂר פֶּלֶךְ הַמִּצְפָּה הוּא יִבְנֶנּוּ וְיטַלְלֶנּוּ (ויעמידו) [וַיַּעֲמִיד] דַּלְתֹתָיו מַנְעֻלָיו וּבְרִיחָיו וְאֶת חוֹמַת בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח לְגַן־הַמֶּלֶךְ וְעַד־הַמַּעֲלוֹת הַיּוֹרְדוֹת מֵעִיר דָּוִיד: {ס}

שר פלך המצפה. שר ודוכוס המצפה:

הוא יבננו. הוא היה בונה אותו שער:

ויטללנו. והוא היה מסכך אותו לשון מטללתא:

ואת חומת ברכת השלח. שהוא נוטה לצד גן המלך:

ועד המעלות. הם היו מכירים מקומות הללו:

ט״ז אַחֲרָיו הֶחֱזִיק נְחֶמְיָה בֶּן־עַזְבּוּק שַׂר חֲצִי פֶלֶךְ בֵּית־צוּר עַד־נֶגֶד קִבְרֵי דָוִיד וְעַד־הַבְּרֵכָה הָעֲשׂוּיָה וְעַד בֵּית הַגִּבֹּרִים: {ס}

בית צור. שם מקום:

י״ז אַחֲרָיו הֶחֱזִיקוּ הַלְוִיִּם רְחוּם בֶּן־בָּנִי {ס} עַל־יָדָו הֶחֱזִיק חֲשַׁבְיָה שַׂר־חֲצִי־פֶלֶךְ קְעִילָה לְפִלְכּוֹ: {ס}

לפלכו. מאותה שררה חצי פלך בנה בנין זה לפלכו כ״ף דגושה כאשר יאמר מן מלך מלכו מן עבד עבדו כן יאמר מן פלך פלכו שאות אחרונה של שם דבר מאותיות בג״ד כפ״ת דגושו׳:

י״ח אַחֲרָיו הֶחֱזִיקוּ אֲחֵיהֶם בַּוַּי בֶּן־חֵנָדָד שַׂר חֲצִי פֶלֶךְ קְעִילָה: {ס}

אחיהם. הלוים:

י״ט וַיְחַזֵּק עַל־יָדָו עֵזֶר בֶּן־יֵשׁוּעַ שַׂר הַמִּצְפָּה מִדָּה שֵׁנִית מִנֶּגֶד עֲלֵית הַנֶּשֶׁק הַמִּקְצֹעַ: {ס}

מנגד עלות הנשק. כנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורים אל הנשק לפי פשוטו של מקרא נראה שהיה שם מקום אחד בסמוך לחומה וכלי זיין של נשק הגבורים היו נותנין (ס״א נתונים) שם כענין שנאמר ערי מבצר והנשק:

המקצוע. לקרן זוית של חומה:

כ׳ אַחֲרָיו הֶחֱרָה הֶחֱזִיק בָּרוּךְ בֶּן־[זַכַּי] (זבי) מִדָּה שֵׁנִית מִן־הַמִּקְצוֹעַ עַד־פֶּתַח בֵּית אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל: {ס}

החרה. פתרונו לפי ענינו וכפל לשון הוא על החזוק:

כ״א אַחֲרָיו הֶחֱזִיק מְרֵמוֹת בֶּן־אוּרִיָּה בֶּן־הַקּוֹץ מִדָּה שֵׁנִית מִפֶּתַח בֵּית אֶלְיָשִׁיב וְעַד־תַּכְלִית בֵּית אֶלְיָשִׁיב: {ס}

מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו'. מנגד אותו בית בנה בניינו:

כ״ב וְאַחֲרָיו חָזְקוּ הַכֹּהֲנִים אַנְשֵׁי הַכִּכָּר:

כ״ג אַחֲרָיו חָזְקוּ בִּנְיָמִן וְחַשּׁוּב נֶגֶד בֵּיתָם {ס} אַחֲרֵיו חָזַק עֲזַרְיָה בֶּן־מַעַשְׂיָה בֶּן־עֲנַנְיָה אֵצֶל בֵּיתוֹ: {ס}

נגד ביתם. שהיה שם בסמוך לחומה:

כ״ד אַחֲרָיו חָזַק בִּנּוּי בֶּן־חֵנָדָד מִדֶּה שֵׁנִית מִבֵּית עֲזַרְיָה עַד־הַמִּקְצוֹעַ וְעַד־הַפִּנָּה:

כ״ה פָּלָל בֶּן־אוּזַי מִנֶּגֶד הַמִּקְצוֹעַ וְהַמִּגְדָּל הַיּוֹצֵא מִבֵּית הַמֶּלֶךְ הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר לַחֲצַר הַמַּטָּרָה אַחֲרָיו פְּדָיָה בֶּן־פַּרְעֹשׁ: {ס}

והמגדל היוצא. מגדל אחד היה בחומה שהוא יוצא ובולט מבפנים:

כ״ו וְהַנְּתִינִים הָיוּ יֹשְׁבִים בָּעֹפֶל עַד נֶגֶד שַׁעַר הַמַּיִם לַמִּזְרָח וְהַמִּגְדָּל הַיּוֹצֵא: {ס}

והנתינים היו יושבים בעופל. והנתינים היו יושבים באותו מחוז והיו בונים אותו מחוז שלהם שהיה סמוך לחומה עד נגד שער המים של צד המזרח:

כ״ז אַחֲרָיו חָזְקוּ הַתְּקוֹעִים מִדֶּה שֵׁנִית מִנֶּגֶד הַמִּגְדָּל הַגָּדוֹל הַיּוֹצֵא וְעַד חוֹמַת הָעֹפֶל:

כ״ח מֵעַל | שַׁעַר הַסּוּסִים חָזְקוּ הַכֹּהֲנִים אִישׁ לְנֶגֶד בֵּיתוֹ: {ס}

איש לנגד ביתו. כל אחד היה בונה כנגד ביתו:

כ״ט אַחֲרֵיהֶם חָזַק צָדוֹק בֶּן־אִמֵּר נֶגֶד בֵּיתוֹ {ס} וְאַחֲרָיו חָזַק שְׁמַעְיָה בֶּן־שְׁכַנְיָה שֹׁמֵר שַׁעַר הַמִּזְרָח: {ס}

ל׳ (אחרי) [אַחֲרָיו] חָזַק חֲנַנְיָה בֶּן־שֶׁלֶמְיָה וְחָנוּן בֶּן־צָלָף הַשִּׁשִּׁי מִדֶּה שֵׁנִי {ס} אַחֲרָיו חָזַק מְשֻׁלָּם בֶּן־בֶּרֶכְיָה נֶגֶד נִשְׁכָּתוֹ: {ס}

וחנון בן צלף הששי. בנים הרבה היו לו לצלף וחנון הוא הששי:

מדה שני. כמו שנית:

נשכתו. כמו לשכתו לשכה אחת היתה לו שם סמוך לחומה:

ל״א (אחרי) [אַחֲרָיו] חָזַק מַלְכִּיָּה בֶּן־הַצֹּרְפִי עַד־בֵּית הַנְּתִינִים וְהָרֹכְלִים נֶגֶד שַׁעַר הַמִּפְקָד וְעַד עֲלִיַּת הַפִּנָּה:

בן הצורפי. איש הצורף ונקרא של שם אומנותו:

ל״ב וּבֵין עֲלִיַּת הַפִּנָּה לְשַׁעַר הַצֹּאן חָזְקוּ הַצֹּרְפִים וְהָרֹכְלִים: {פ}

ובין עלית הפנה לשער הצאן. תחלת הבנין התחילו לבנות שער הצאן שנאמר ויבנו את שער הצאן וגו' כך היו בונין החומה מסביב בזה אחר זה:

ל״ג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע סַנְבַלַּט כִּי־אֲנַחְנוּ בוֹנִים אֶת־הַחוֹמָה וַיִּחַר לוֹ וַיִּכְעַס הַרְבֵּה וַיַּלְעֵג עַל־הַיְהוּדִים:

ל״ד וַיֹּאמֶר | לִפְנֵי אֶחָיו וְחֵיל שֹׁמְרוֹן וַיֹּאמֶר מֶה הַיְהוּדִים הָאֻמְלָלִים עֹשִׂים הֲיַעַזְבוּ לָהֶם הֲיִזְבָּחוּ הֲיַכְלִּוּ בַּיּוֹם הֲיְחַיְּוּ אֶת־הָאֲבָנִים מֵעָרְמוֹת הֶעָפָר וְהֵמָּה שְׂרוּפוֹת:

לפני אחיו וחיל שומרון. לפני חביריו וחיל שומרון שהיו צרי יהודה:

מה היהודים. מדוע היהודים כך הם עושים:

האמללים. ענין חלשות ורפיון:

היעזבו להם. וכי הם סבורים אשר יעזבו ויניחו להם העובדי כוכבים לבנות:

היזבחו. אם יזבחו להם את זבחיהם תמיד כמו שהם סבורים:

היכלו ביום. אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר התחילו ביום א׳ לומר שלא יניחום העובדי כוכבים לגמור את בניינם:

היחיו. אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמתן להיות קשות וחזקות מן העפר:

מערמות. ענין חמרים ותלים:

והמה שרופות. והאבנים היו שרופות ונעשית עפר כך היו מלעיגים ומתלוצצים על בנין החומה שהיו בונין מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן האש כאשר נשרפה ירושלים:

ל״ה **וְטוֹבִיָּה הָעַמּוֹנִי אֶצְלוֹ וַיֹּאמֶר גַּם אֲשֶׁר־הֵם בוֹנִים אִם־יַעֲלֶה שׁוּעָל וּפָרַץ חוֹמַת אַבְנֵיהֶם׃ {פ}**

וטוביה העמוני אצלו. טוביה היה אצלו של סנבלט:

ויאמר. וכך היה אומר ומלעיג:

גם אשר הם בונים. אף הבנין הזה אשר הם בונים:

אם יעלה שועל. על הבנין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו לומר שאין לבנין תקנה וכל מי שירצה יבא ויפרוץ בו:

ל״ו **שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ כִּי־הָיֵינוּ בוּזָה וְהָשֵׁב חֶרְפָּתָם אֶל־רֹאשָׁם וּתְנֵם לְבִזָּה בְּאֶרֶץ שִׁבְיָה׃**

שמע אלהינו. כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפילה זאת:

בארץ שביה. שיגלו מעל אדמתם כאשר גלינו:

ל״ז **וְאַל־תְּכַס עַל־עֲוֹנָם וְחַטָּאתָם מִלְּפָנֶיךָ אַל־תִּמָּחֶה כִּי הִכְעִיסוּ לְנֶגֶד הַבּוֹנִים׃**

ואל תכס. כמו ואל תכסה דוגמת וסוד אחר אל תגל (משלי כ״א) כמו אל תגלה:

כי הכעיסו. אשר הכעיסו נגד הבונים להלעיגם:

ל״ח **וַנִּבֶן אֶת־הַחוֹמָה וַתִּקָּשֵׁר כָּל־הַחוֹמָה עַד־חֶצְיָהּ וַיְהִי לֵב לָעָם לַעֲשׂוֹת׃ {פ}**

ותקשר. כאשר נתקשרה החומה ונבנית עד חציה אז היה לב העם להוט ומשוך לעשות בנין החומה:

פרק ד׳

א׳ **וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע סַנְבַלַּט וְטוֹבִיָּה וְהָעַרְבִים וְהָעַמּוֹנִים וְהָאַשְׁדּוֹדִים כִּי־עָלְתָה אֲרוּכָה לְחוֹמוֹת יְרוּשָׁלַם כִּי־הֵחֵלּוּ הַפְּרָצִים לְהִסָּתֵם וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד׃**

כי עלתה ארוכה. שנבנתה החומה:

ארוכה. ענין חובש ותרופה:

כי החלו הפרוצים להסתם. אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרוצים עד עתה מאין חומה היו עתה סתומים בבנין החומה:

ב׳ **וַיִּקְשְׁרוּ כֻלָּם יַחְדָּו לָבוֹא לְהִלָּחֶם בִּירוּשָׁלַם וְלַעֲשׂוֹת לִי תּוּעָה׃**

ולעשות לו תועה. לעשות לו בבנין החומה קלקול והשחתה תועה כמו ולדבר אל ה׳ תועה (ישעיהו ל״ב:ו׳):

ג׳ **וַנִּתְפַּלֵּל אֶל־אֱלֹהֵינוּ וַנַּעֲמִיד מִשְׁמָר עֲלֵיהֶם יוֹמָם וָלַיְלָה מִפְּנֵיהֶם׃**

עליהם. על הבונים:

מפניהם. מפני האויבים:

ד׳ **וַיֹּאמֶר יְהוּדָה כָּשַׁל כֹּחַ הַסַּבָּל וְהֶעָפָר הַרְבֵּה וַאֲנַחְנוּ לֹא נוּכַל לִבְנוֹת בַּחוֹמָה׃**

ויאמר יהודה. כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה:

כשל כח הסבל. הסובלים ועומסים האבנים והעצים לבנין החומה נכשלו בכחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים:

ועפר הרבה. עדיין יש טיט וחומר הרבה ליתן בבנין החומה לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויבים:

ה׳ וַיֹּאמְרוּ צָרֵינוּ לֹא יֵדְעוּ וְלֹא יִרְאוּ עַד אֲשֶׁר־נָבוֹא אֶל־תּוֹכָם וְהָרַגְנוּם וְהִשְׁבַּתְנוּ אֶת־הַמְּלָאכָה:

ויאמרו צרינו. כך היה נחמיה מספר והולך:

לא ידעו ולא יראו. כך היו אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יכירו ישראל בנו עד אשר נבוא פתאום לתוכם ונהרוג אותם ובדבר זה נשבות ונבטל הבנין:

ו׳ וַיְהִי֮ כַּאֲשֶׁר־בָּאוּ הַיְהוּדִים הַיֹּשְׁבִים אֶצְלָם וַיֹּאמְרוּ לָנוּ֮ עֲשֶׂר פְּעָמִים מִכֹּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר־תָּשֻׁובוּ עָלֵינוּ:

ויהי כאשר באו היהודים. ועתה נאספו הצרים אשר נתקשרו יחד לבא להלחם בנו עם היהודים אשר היו בינותם בארצותם ואותם היהודים אשר נתחברו עמהם באו לפני החיל כדרך אנשי המלחמה לדבר אלינו ובענין הזה הערימו היהודים את האויבים ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם וגו׳:

ויאמרו לנו עשר פעמים. התרו בנו אותם היהודים עד עשר פעמים להלחם באויבינו כי הם באים למלחמה וכך אמרו לנו מכל המקומות וגו׳ מכל אותן המקומות שתהיו נפוצים שם בבנין החומה אנה ואנה תהיו זהירים להיות נאספים יחד עד אשר תשובו עלינו ביחד להלחם בנו:

ז׳ וָאַעֲמִ֜יד מִתַּחְתִּיּ֣וֹת לַמָּק֗וֹם מֵאֲחֲרֵי֙ לַחוֹמָ֔ה (בצחחיים) [בַּצְּחִיחִיִּ֖ים] וָאַעֲמִ֑יד אֶת־הָעָ֕ם לְמִשְׁפְּחוֹתָ֖יו עִם־חַרְבֹתֵיהֶ֥ם רָמְחֵיהֶ֖ם וְקַשְׁתֹתֵיהֶֽם:

ואעמיד מתחתיות. לחומה, כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו מקום סביב לירושלים מאחורי לחומת העיר:

בצחיחים. למשפחות מן העם מגבורים שבהם עם כלי זיין שבהם להלחם באויבינו כאשר יבאו:

ואעמיד מתחתיות וגו׳. ואעמיד את העם וגו׳ מקרא זה דוגמת והיו המים אשר תקח מן היאור וגו׳ והיו לדם ביבשת (שמות ד׳:ט׳) כי הנה אויביך ה׳ כי הנה אויביך יאבדו (תהילים צ״ב:י׳) עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר (שופטים ה׳:י״ב) לא לנו ה׳ לא לנו (תהילים קט״ו:א׳):

ח׳ וָאֵרֶא֙ וָאָקוּם֔ וָאֹמַ֕ר אֶל־הַחֹרִ֖ים וְאֶל־הַסְּגָנִ֑ים וְאֶל־יֶ֙תֶר֙ הָעָ֔ם אַל־תִּירְא֖וּ מִפְּנֵיהֶ֑ם אֶת־אֲדֹנָ֤י הַגָּדוֹל֙ וְהַנּוֹרָ֔א זִכְר֖וּ וְהִלָּחֲמ֣וּ עַל־אֲחֵיכֶ֗ם בְּנֵיכֶם֙ וּבְנֹתֵיכֶ֣ם נְשֵׁיכֶ֔ם וּבָתֵּיכֶ֖ם: {פ}

וארא ואקום. וכאשר ראיתי האויבים באים קמתי לדבר אל החורים והסגנים לזרזם להלחם באויבינו:

על אחיכם. בשביל אחיכם:

ט׳ וַיְהִי֮ כְּאֲשֶׁר־שָׁמְע֣וּ אוֹיְבֵ֗ינוּ כִּֽי־נוֹדַ֤ע לָנוּ֙ וַיָּ֣פֶר הָאֱלֹהִ֔ים אֶת־עֲצָתָ֖ם (ונשוב) [וַנָּ֣שָׁב] כֻּלָּ֔נוּ אֶל־הַחוֹמָ֑ה אִ֥ישׁ אֶל־מְלַאכְתּֽוֹ:

כי נודע לנו. הדבר אשר באו להלחם בנו:

ונשב כלנו. חזרנו כלנו ממקום שנאספנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד במלאכתו לבנין החומה:

י׳ וַיְהִי֙ | מִן־הַיּ֣וֹם הַה֔וּא חֲצִ֥י נְעָרַ֖י עֹשִׂ֣ים בַּמְּלָאכָ֑ה וְחֶצְיָ֗ם מַחֲזִיקִים֙ וְהָרְמָחִ֣ים הַמָּגִנִּ֔ים וְהַקְּשָׁתוֹת֙ וְהַשִּׁרְיָנִ֔ים וְהַשָּׂרִ֖ים אַחֲרֵ֥י כָל־בֵּֽית יְהוּדָֽה:

ויהי מן היום ההוא. ומאותו יום והלאה היו חצי הגבורים עושים בבנין החומה ושאר חצי הגבורים היו מזויינים בכלי זיינם לשמור אחיהם העושים במלאכה:

והרמחים. וי״ו יתירה כמו וי״ו של ואיה ועניה (ראשית לו):

והשרים. היו מחוברים אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה:

י״א הַבּוֹנִ֣ים בַּחוֹמָ֔ה וְהַנֹּשְׂאִ֖ים בַּסַּ֑בָּל עִמְּשִׂ֤ים בְּאַחַת֙ יָד֣וֹ עֹשֶׂ֔ה בַּמְּלָאכָ֖ה וְאַחַ֥ת מַחֲזֶ֖קֶת הַשָּׁלַֽח:

הבונים בחומה וגו׳. אותם שהיו בונין ואותן שהיו עומסים ונושאים המשאות ביד אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זיין:

השלח. כלי קרב כמו מעבור בשלח (איוב ל״ג:י״ח) וכן חברו מנחם:

י״ב וְהַבּוֹנִים אִישׁ חַרְבּוֹ אָסוּרִים עַל־מָתְנָיו וּבוֹנִים וְהַתּוֹקֵעַ בַּשּׁוֹפָר אֶצְלִי׃

והבונים. כיצד הם בונים שהיו כולם חגורים איש חרבו על מתניו ובונים:

אצלי. הוא היה תדיר אצלי:

י״ג וָאֹמַר אֶל־הַחֹרִים וְאֶל־הַסְּגָנִים וְאֶל־יֶתֶר הָעָם הַמְּלָאכָה הָרְחָבָה וְהָרַבָּה וַאֲנַחְנוּ נִפְרָדִים עַל־הַחוֹמָה רְחוֹקִים אִישׁ מֵאָחִיו׃

הרבה. היא גדולה:

י״ד בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר שָׁמָּה תִּקָּבְצוּ אֵלֵינוּ אֱלֹהֵינוּ יִלָּחֶם לָנוּ׃

ילחם לנו. ילחם בעדינו:

ט״ו וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים בַּמְּלָאכָה וְחֶצְיָם מַחֲזִיקִים בָּרְמָחִים מֵעֲלוֹת הַשַּׁחַר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים׃

ט״ז גַּם בָּעֵת הַהִיא אָמַרְתִּי לָעָם אִישׁ וְנַעֲרוֹ יָלִינוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְהָיוּ־לָנוּ הַלַּיְלָה מִשְׁמָר וְהַיּוֹם מְלָאכָה׃

איש ונערו. כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו:

ילינו בתוך ירושלים. והלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה נמצא שלא היו ישנים כלום:

י״ז וְאֵין אֲנִי וְאַחַי וּנְעָרַי וְאַנְשֵׁי הַמִּשְׁמָר אֲשֶׁר אַחֲרַי אֵין־אֲנַחְנוּ פֹּשְׁטִים בְּגָדֵינוּ אִישׁ שִׁלְחוֹ הַמָּיִם׃ {פ}

אין אנחנו פושטים בגדינו. תמיד היינו זריזים במשמר:

איש שלחו המים. מיסב על אין שלמעלה כמו (שמואל א׳ ב׳) יצא עתק מפיכם אין איש ממנו פושט בגדיו לשכב או לרחוץ אותם במים וכפל לשון הוא על אין אנחנו פושטים:

שלחו. הפשט כמו (ויקרא ו׳:ד׳) ופשט את בגדיו דמתורגם ושלח:

פרק ה׳

א׳ וַתְּהִי צַעֲקַת הָעָם וּנְשֵׁיהֶם גְּדוֹלָה אֶל־אַחֵיהֶם הַיְּהוּדִים׃

ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה. דלת העם העניים היו צועקים מאד:

אל אחיהם היהודים. בשביל אחיהם היהודים העשירים:

ב׳ וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים בָּנֵינוּ וּבְנֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ רַבִּים וְנִקְחָה דָגָן וְנֹאכְלָה וְנִחְיֶה׃

ויש אשר אומרים. נותן טעם לדבריו למה היו צועקים יש מהם מדלת העם שהיו אומרים אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה כך היו צועקים על היהודים העשירים שלא היו רוצים לפרנסם:

ג׳ וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים שְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ וּבָתֵּינוּ אֲנַחְנוּ עֹרְבִים וְנִקְחָה דָגָן בָּרָעָב׃

ויש אשר אומרים שדותינו וגו׳. ויש מהם בעניים שהיו מתאוננים ואומרים שדות וכרמים ובתים נתן לאחרים בערבון ומשכון ליקח דגן למזונותינו:

ברעב. אחרי שאין מוותרים לנו העשירים מנכסיהם לפרנסתינו:

ד׳ וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים לָוֵינוּ כֶסֶף לְמִדַּת הַמֶּלֶךְ שְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ׃

ויש אשר אומרים לוינו כסף. ויש מהם אשר אומרים כבר לוינו כסף מאחרים על שדותינו וכרמינו לפרוע מס המלך ומעכשיו אין לנו כלום לצורך פרנסתינו:

למדת המלך. למס המלך כמו (עזרא ד׳) מנדה בלו והלך:

ה׳ וְעַתָּה כִּבְשַׂר אַחֵינוּ בְּשָׂרֵנוּ כִּבְנֵיהֶם בָּנֵינוּ וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ כֹבְשִׁים אֶת־בְּנֵינוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ לַעֲבָדִים וְיֵשׁ מִבְּנֹתֵינוּ נִכְבָּשׁוֹת וְאֵין לְאֵל יָדֵנוּ וּשְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ לַאֲחֵרִים:

ועתה כבשר אחינו בשרינו. ועכשיו אנו חשובים ומיוחסים כאחינו שהם עשירים:

כבניהם בנינו. כבניהם שהם חשובים ומיוחסים כמו כן מיוחסים בנינו:

והנה אנחנו כובשים. ועתה יש לנו להיות כובשים ונותנים בנינו ובנותינו לאחרים על עסק מזונותינו:

ויש מבנותינו נכבשות. וכבר יש קצת מבנותינו שהן נכבשות לאחרים לעבדות:

ואין לאל ידינו. ואין כח בידינו לפדותם:

ושדותינו וכרמינו לאחרים. אף שדות וכרמים מסרנו ביד אחרים לפרנסתינו ומה נאכל מעתה כי אין לנו במה להתפרנס:

ו׳ וַיִּחַר לִי מְאֹד כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי אֶת־זַעֲקָתָם וְאֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:

ז׳ וַיִּמְלֹךְ לִבִּי עָלַי וָאָרִיבָה אֶת־הַחֹרִים וְאֶת־הַסְּגָנִים וָאֹמְרָה לָהֶם מַשָּׂא אִישׁ־בְּאָחִיו אַתֶּם (נשאים) [נֹשִׁים] וָאֶתֵּן עֲלֵיהֶם קְהִלָּה גְּדוֹלָה:

וימלך. ויועץ לבי בעצמי:

ואריבה. נתוכחתי עם החורים והסגנים שהם העשירים:

משא איש באחיו אתם. נושים מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם ממון לכבוש בניהם ובנותיהם ושדותיהם וכרמיהם ובתיהם:

ואתן עליהם קהלה גדולה. הקהלתי ואספתי עליהם קהילה גדולה לצעוק עליהם כדי לביישם:

ח׳ וָאֹמְרָה לָהֶם אֲנַחְנוּ קָנִינוּ אֶת־אַחֵינוּ הַיְּהוּדִים הַנִּמְכָּרִים לַגּוֹיִם כְּדֵי בָנוּ וְגַם־אַתֶּם תִּמְכְּרוּ אֶת־אֲחֵיכֶם וְנִמְכְּרוּ־לָנוּ וַיַּחֲרִישׁוּ וְלֹא מָצְאוּ דָּבָר: {פ}

ואמרה להם. וכן אמרתי להם אנחנו קנינו כבר את אחינו היהודים אשר בשביה מיד העכו״ם שהיו נמכרים להם:

כדי בנו. באותו די ממון שבידינו:

וגם אתם. ואף אתם תמכרו לעכו״ם את אחיכם הנכבשים תחת ידיכם לעבדים:

ונמכרו לנו. והמעשה יבא לידי כך שיהיו מכורים לנו מיד העכו״ם (אם כן למה תמכרו אותם כיון שמוכרחים אנחנו לפדותם כן הוא בס״א):

ויחרישו. שתקו ונתביישו ולא ידעו מה להשיב:

ט׳ (ויאמר) [וָאוֹמַר] לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר־אַתֶּם עֹשִׂים הֲלוֹא בְּיִרְאַת אֱלֹהֵינוּ תֵּלֵכוּ מֵחֶרְפַּת הַגּוֹיִם אוֹיְבֵינוּ:

לא טוב הדבר. רע הדבר בפני הקב״ה:

מחרפת. מפני חרפות העכו״ם שהם אויבינו:

י׳ וְגַם־אֲנִי אַחַי וּנְעָרַי נֹשִׁים בָּהֶם כָּסֶף וְדָגָן נַעֲזָבָה־נָּא אֶת־הַמַּשָּׂא הַזֶּה:

וגם אני אחי ונערי. אף אני וחבירי נושים בהם ממון ואנחנו נעזוב ונמחול להם כל ההלואות הללו:

נושים. כמו (מלכים ב ד׳:א׳) והנושה בא לקחת:

י״א הָשִׁיבוּ נָא לָהֶם כְּהַיּוֹם שְׂדֹתֵיהֶם כַּרְמֵיהֶם זֵיתֵיהֶם וּבָתֵּיהֶם וּמְאַת הַכֶּסֶף וְהַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר אֲשֶׁר אַתֶּם נֹשִׁים בָּהֶם:

השיבו נא. ואף אתם תעשו כמוני למחול להם כל חובותיהם:

ומאת הכסף. ורוב הכסף שהם חייבים לכם עם הדגן ותירוש וגו׳:

י״ב **וַיֹּאמְרוּ נָשִׁיב וּמֵהֶם֙ לֹ֣א נְבַקֵּ֔שׁ כֵּ֥ן נַעֲשֶׂ֖ה כַּאֲשֶׁ֣ר אַתָּ֑ה אוֹמֵ֔ר וָאֶקְרָ֗א אֶת־הַכֹּהֲנִים֙ וָאַשְׁבִּ֣יעֵ֔ם לַעֲשׂ֖וֹת כַּדָּבָ֥ר הַזֶּֽה׃**

ויאמרו נשיב. והם אמרו להשיב ולמחול הכל:

לעשות כדבר הזה. שיהו מוחלים גם הם:

י״ג **גַּם־חָצְנִ֣י נָעַ֔רְתִּי וָאֹמְרָ֕ה כָּכָ֥ה יְנַעֵ֛ר הָאֱלֹהִ֖ים אֶת־כָּל־הָאִ֑ישׁ אֲשֶׁ֣ר לֹא־יָקִ֗ים אֶת־הַדָּבָ֥ר הַזֶּ֛ה מִבֵּיתוֹ֙ וּמִיגִיעוֹ֔ וְכָכָ֥ה יִהְיֶ֖ה נָעֽוֹר וָרֵ֑ק וַיֹּאמְרוּ֙ כָּל־הַקָּהָ֣ל אָמֵ֔ן וַיְהַלְּל֖וּ אֶת־יְהוָ֑ה וַיַּ֥עַשׂ הָעָ֖ם כַּדָּבָ֥ר הַזֶּֽה׃**

גם חצני נערתי. אף אני בגדי נערתי חצני כמו (ישעיהו מ״ט:כ״ב) והביאו בניך בחוצן:

נערתי. אישקולייי״ר בלע״ז כמו התנערי מעפר (שם):

ככה ינער. ככה ינער הקב״ה מן העולם ומנכסיהם כל אותם שלא יהיו מוחלין חובותיהם:

נעור ורק. בלא נכסים:

י״ד **גַּם֩ מִיּ֨וֹם | אֲשֶׁר־צִוָּה֜ אוֹתִ֣י לִהְיוֹת֗ פֶּ֚חָם בְּאֶ֣רֶץ יְהוּדָ֔ה מִשְּׁנַ֥ת עֶשְׂרִ֖ים וְעַ֣ד שְׁנַ֣ת שְׁלֹשִׁ֑ים וּשְׁתֵּ֣ים עֶשְׂרֵ֔ה אֲנִ֥י וְאַחַ֖י לֶ֥חֶם הַפֶּ֛חָה לֹ֥א אָכָֽלְתִּי׃**

אשר צוה אותי. המלך:

פחם. כמו פחה שלטן דוגמת רוקם שהוא כמו רקה:

משנת עשרים. למלך דריוש כי אז עלה מבבל שנאמר (לעיל ב) ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו׳:

שנים שתים עשרה. שהם שתים עשרה שנה:

אני ואחי. אני וחברי אשר באו עמי:

לחם הפחה לא אכלתי. לחם שהוא ראוי למאכל הפחה שהעם נותנין אותו אל הפחה מן המס:

ט״ו **וְהַפַּחוֹת֙ הָרִאשֹׁנִ֔ים אֲשֶׁר־לְפָנַ֖י הִכְבִּ֣ידוּ עַל־הָעָ֑ם וַיִּקְח֣וּ מֵהֶ֗ם בְּלֶ֙חֶם֙ וְיַ֔יִן אַחַ֖ר כֶּ֣סֶף שְׁקָלִ֑ים אַרְבָּעִ֥ים גַּם֙ נַעֲרֵיהֶ֣ם שָׁלְט֔וּ עַל־הָעָ֖ם וַאֲנִ֛י לֹא־עָשִׂ֥יתִי כֵ֖ן מִפְּנֵ֥י יִרְאַ֖ת אֱלֹהִֽים׃**

הכבידו על העם. הכבידו מס על העם:

ויקחו. והיו לוקחים מהם בשביל המס לחם ויין אחר נתינת ארבעים שקלים של כסף וכך היו רגילים בכל שנה:

גם נעריהם. של פחות:

ט״ז **וְגַ֣ם בִּמְלֶ֔אכֶת הַחוֹמָ֥ה הַזֹּ֖את הֶחֱזַ֑קְתִּי וְשָׂדֶ֣ה לֹא־קָנִ֔ינוּ וְכָל־נְעָרַ֥י קְבוּצִ֖ים שָׁ֥ם עַל־הַמְּלָאכָֽה׃**

החומה. חומת העיר:

החזקתי. התעסקתי לעסוק בה תדיר:

ושדה לא קנינו. ובשדות של היהודים שהיו בונים החומה לא קנינו אני ובני סייעתי על עסק דוחקם שהיו עוסקין בבנין החומה אבל הייתי נותן להם ממון כדי לבנות הבנין:

על המלאכה. לבנות תדיר:

י״ז **וְהַיְהוּדִ֗ים וְהַסְּגָנִים֙ מֵאָ֣ה וַחֲמִשִּׁ֔ים אִ֖ישׁ וְהַבָּאִ֣ים אֵלֵ֑ינוּ מִן־הַגּוֹיִ֗ם אֲשֶׁר־סְבִיבֹתֵ֔ינוּ עַל־שֻׁלְחָנִֽי׃**

מאה וחמשים איש. היו אוכלים על שולחני לבד הגרים הבאים אלינו מן העכו״ם שאף הם היו אוכלים על שלחני:

י״ח **וַאֲשֶׁ֨ר הָיָ֜ה נַעֲשָׂ֣ה לְיוֹם֮ אֶחָד֒ שׁ֣וֹר אֶחָ֗ד צֹ֚אן שֵׁ֣שׁ־בְּרֻר֔וֹת וְצִפֳּרִ֖ים נֶעֱשׂ֣וּ לִ֑י וּבְי֣וֹן עֲשֶׂ֔רֶת יָמִ֕ים בְּכָל־יַ֖יִן לְהַרְבֵּ֑ה וְעִם־זֹ֗את לֶ֚חֶם הַפֶּ֣חָה֔ לֹ֥א בִקַּ֖שְׁתִּי כִּֽי־כָבְדָ֥ה הָעֲבֹדָ֖ה עַל־הָעָ֥ם הַזֶּֽה׃**

ואשר היה נעשה. ובכל יום ויום היו אוכלים על שולחני שור אחד ושש צאן וצפרים הרבה:

ברורות. פתרונו לפי עניינו שש צאן עשויות כענין שנאמר חמש צאן עשויות (שמואל א כ״ה:י״ח):

נעשו לי. לשון תקון כמו ובן הבקר אשר עשה (בראשית י״ח:ח׳):

ובין עשרת ימים. ובכל יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעור ספוק של עשרת ימים:

ועם זה. ובשביל כל מעשה זה שהייתי מוציא הוצאות כל כך:

לחם. של מס הראוי לפחה לא בקשתי ולא שאלתי מן העם שהרי כבדה וחזקה עבודת בנין החומה עליהם:

י״ט זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי לְטוֹבָה כֹּל אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עַל־הָעָם הַזֶּה׃ {פ}

פרק ו׳

א׳ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁמַע לְסַנְבַלַּט וְטוֹבִיָּה וּלְגָשֶׁם הָעַרְבִי וּלְיָתֶר אֹיְבֵינוּ כִּי בָנִיתִי אֶת־הַחוֹמָה וְלֹא־נוֹתַר בָּהּ פָּרֶץ גַּם עַד־הָעֵת הַהִיא דְּלָתוֹת לֹא־הֶעֱמַדְתִּי בַּשְּׁעָרִים׃

ולא נותר בה. בחומת העיר:

דלתות לא העמדתי. שלא נעשו דלתות בשערי העיר:

ב׳ וַיִּשְׁלַח סַנְבַלַּט וְגָשֶׁם אֵלַי לֵאמֹר לְכָה וְנִוָּעֲדָה יַחְדָּו בַּכְּפִירִים בְּבִקְעַת אוֹנוֹ וְהֵמָּה חֹשְׁבִים לַעֲשׂוֹת לִי רָעָה׃

בכפירים. שם מקום הוא:

בבקעת אונו. כך שם הבקעה:

והמה חושבים. הבנתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם:

ג׳ וָאֶשְׁלְחָה עֲלֵיהֶם מַלְאָכִים לֵאמֹר מְלָאכָה גְדוֹלָה אֲנִי עֹשֶׂה וְלֹא אוּכַל לָרֶדֶת לָמָּה תִשְׁבֹּת הַמְּלָאכָה כַּאֲשֶׁר אַרְפֶּהָ וְיָרַדְתִּי אֲלֵיכֶם׃

מלאכה גדולה אני עושה. מבנייני (העיר ס״א) העפר:

למה תשבת. למה תהיה המלאכה בטלה:

כאשר ארפה. ידי מן הבניין:

וירדתי אליכם. לדבר ולהועד אליכם:

ד׳ וַיִּשְׁלְחוּ אֵלַי כַּדָּבָר הַזֶּה אַרְבַּע פְּעָמִים וָאָשִׁיב אוֹתָם כַּדָּבָר הַזֶּה׃ {פ}

ה׳ וַיִּשְׁלַח אֵלַי סַנְבַלַּט כַּדָּבָר הַזֶּה פַּעַם חֲמִישִׁית אֶת־נַעֲרוֹ וְאִגֶּרֶת פְּתוּחָה בְּיָדוֹ׃

את נערו. ע״י נערו:

ואגרת פתוחה בידו. כתב אגרת שלח לי על ידו:

ו׳ כָּתוּב בָּהּ בַּגּוֹיִם נִשְׁמַע וְגַשְׁמוּ אֹמֵר אַתָּה וְהַיְּהוּדִים חֹשְׁבִים לִמְרוֹד עַל־כֵּן אַתָּה בוֹנֶה הַחוֹמָה וְאַתָּה הֹוֶה לָהֶם לְמֶלֶךְ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃

כתוב בה. באותה אגרת:

בגוים נשמע. שנודע לכל העכו״ם שאתה וכל היהודים חושבים למרוד:

וגשמו אומר. גשמו הוא גשם הערבי ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כך הוא הדבר ופלוני אומר:

כדברים האלה. מוסב על כתוב בה ומקרא מסורס הוא והרי הוא כאילו נאמר כתוב בה כדברים האלה בגוים נשמע וגו׳:

ז וְגַם־נְבִיאִים הֶעֱמַדְתָּ לִקְרֹא עָלֶיךָ בִּירוּשָׁלַם לֵאמֹר מֶלֶךְ בִּיהוּדָה וְעַתָּה יִשָּׁמַע לַמֶּלֶךְ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְעַתָּה לְכָה וְנֵעָצָה יַחְדָּו׃ {פ}

וגם נביאים וגו׳. עד ונועצה יחדיו היה כתוב באגרת׃

נביאים. בעלי לשון כמו בורא ניב שפתים (ישעיה ט׳)׃

לאמר. שאומרים יש מלך ביהודה׃

ועתה ישמע למלך. אחרי שנקראת מלך ישמע למלך כדברים האלה׃

ח וָאֶשְׁלְחָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא נִהְיָה כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה אוֹמֵר כִּי מִלִּבְּךָ אַתָּה בוֹדֶא׃

כי מלבך. הרי כי במקום אלא׃

בודם. קונטרבנטאל״ש בלע״ז כמו אשר בדה מלבו׃

ט כִּי כֻלָּם מְיָרְאִים אוֹתָנוּ לֵאמֹר יִרְפּוּ יְדֵיהֶם מִן־הַמְּלָאכָה וְלֹא תֵעָשֶׂה וְעַתָּה חַזֵּק אֶת־יָדָי׃

כי כולם. כי כל העכו״ם׃

מיראים אותנו. מתיראים ממנו וכך הם אומרים ירפו ידיהם וגו׳׃

ועתה חזק את ידי. לסייעני בבנין החומה׃

י וַאֲנִי־בָאתִי בֵּית שְׁמַעְיָה בֶן־דְּלָיָה בֶּן־מְהֵיטַבְאֵל וְהוּא עָצוּר וַיֹּאמֶר נִוָּעֵד אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים אֶל־תּוֹךְ הַהֵיכָל וְנִסְגְּרָה דַלְתוֹת הַהֵיכָל כִּי בָּאִים לְהָרָגְךָ וְלַיְלָה בָּאִים לְהָרָגֶךָּ׃

והוא עצור. שמצאו בביתו׃

ויאמר נועד. אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שוחד מן סנבלט וחביריו להפחיד את נחמיה כדי לבטל את המלאכה׃

כי באים להרגך. שהרי יבואו להרגך סנבלט וחביריו׃

ולילה באים. וע״כ הזהירו ליכנס בהיכל ולסגור הדלתות עליו שעדיין לא נעשו דלתות שערי העיר כמה שנאמר בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים׃

יא וָאֹמַר הַאִישׁ כָּמוֹנִי יִבְרָח וּמִי כָמוֹנִי אֲשֶׁר־יָבֹא אֶל־הַהֵיכָל וָחַי לֹא אָבוֹא׃

האיש כמוני יברח. בתמיה אם איש כמוני יברח ליכנס בהיכל׃

לא אבוא. לא אכנס שם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המצוה של הקב״ה שלא יבוא ויכנס זר בהיכלו׃

יב וַאֲפִלְּיָרָה וְהִנֵּה לֹא־אֱלֹהִים שְׁלָחוֹ כִּי הַנְּבוּאָה דִּבֶּר עָלַי וְטוֹבְיָה וְסַנְבַלַּט שְׂכָרוֹ׃

ואכירה. הכרתי בדבריו שלא שלחו הקב״ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה׃

כי הנבואה דבר עלי. שהרי הוא דבר הדברים הללו עלי בשם נבואה׃

שכרו. כל א׳ וא׳ מהם שכרו ונתנו לו שכר להפחידני ולבטל בבנין החומה׃

יג לְמַעַן שָׂכוּר הוּא לְמַעַן־אִירָא וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן וְחָטָאתִי וְהָיָה לָהֶם לְשֵׁם רָע לְמַעַן יְחָרְפוּנִי׃ {פ}

למען שכור הוא. אמר לי הדברים הללו׃

למען אירא. כדי שאתירא מהם להיות עושה כן ליכנס בהיכל ולהיות חוטא׃

והיה להם לשם רע. למען שיהיה להם לשם רע לחרפני בעבירה זו׃

יד זָכְרָה אֱלֹהַי לְטוֹבְיָה וּלְסַנְבַלַּט כְּמַעֲשָׂיו אֵלֶּה וְגַם לְנוֹעַדְיָה הַנְּבִיאָה וּלְיֶתֶר הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ מְיָרְאִים אוֹתִי׃

וגם לנועדיה הנביאה. היא ושאר נביאי השקר קבלו שכר מסנבלט וחביריו כדי להפחידני בנבואת שקריהם׃

ט״ו וַתִּשְׁלַם֙ הַחוֹמָ֔ה בְּעֶשְׂרִ֥ים וַחֲמִשָּׁ֖ה לֶאֱלוּ֑ל לַחֲמִשִּׁ֤ים וּשְׁנַ֙יִם֙ יֽוֹם׃ {פ}

בעשרים וחמשה. ימים לחדש אלול בשנת כ׳ לדריוש המלך שבשנת עשרים לדריוש עלה נחמיה מבבל ובאותה שנה בנה חרבות ירושלים׃

לחמשים ושנים יום. סוף נ״ב יום מיום שהתחילו לבנותו נגמר בנין החומה׃

ט״ז וַיְהִי֙ כַּאֲשֶׁ֣ר שָׁמְע֔וּ כָּל־אוֹיְבֵ֖ינוּ וַיִּרְא֣וּ כָל־הַגּוֹיִ֣ם אֲשֶׁר֩ סְבִיבֹתֵ֨ינוּ וַיִּפְּל֜וּ מְאֹ֤ד בְּעֵינֵיהֶם֙ וַיֵּדְע֔וּ כִּ֚י מֵאֵ֣ת אֱלֹהֵ֔ינוּ נֶעֶשְׂתָ֖ה הַמְּלָאכָ֥ה הַזֹּֽאת׃

ויהי כאשר שמעו כל אויבינו. דבר זה שנשלם בנין החומה׃

ויראו כל הגוים. וכאשר ראו כל העכו״ם שנגמר בנין חומת העיר׃

ויפלו מאד בעיניהם. נפלו הם עצמם בעיניהם שהיו מואסים בעצמם כי נפל פחד היהודים עליהם׃

י״ז גַּ֚ם | בַּיָּמִ֣ים הָהֵ֔ם מַרְבִּ֥ים חֹרֵֽי יְהוּדָ֖ה אִגְּרוֹתֶ֣יהָם הוֹלְכ֑וֹת עַל־טוֹבִיָּ֔ה וַאֲשֶׁ֥ר לְטוֹבִיָּ֖ה בָּא֥וֹת אֲלֵיהֶֽם׃

חורי יהודה. שרי יהודה׃

על טוביה. אל טוביה ישראל רשע היה, (עיין במס׳ קדושין ע, שמבואר שם שהיה עכו״ם וצ״ע מיוש״ה)׃

ואשר לטוביה. ואגרת אשר לטוביה׃

י״ח כִּֽי־רַבִּ֥ים בִּיהוּדָ֖ה בַּעֲלֵ֣י שְׁבוּעָ֑ה לוֹ֙ כִּי־חָתָ֣ן הֽוּא֩ לִשְׁכַנְיָ֨ה בֶן־אָרַ֜ח וִיהוֹחָנָ֣ן בְּנ֗וֹ לָקַ֛ח אֶת־בַּת־מְשֻׁלָּ֥ם בֶּן־בֶּרֶכְיָ֖ה׃

כי רבים ביהודה. שהיו שרים רבים ביהודה אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה׃

כי חתן הוא. אותו טוביה לשכניה׃

ויהוחנן בנו. של טוביה׃

בת משולם. אותו משולם שר וגדול היה׃

י״ט גַּ֚ם טוֹבֹתָ֣יו הָיוּ֔ אֹמְרִ֖ים לְפָנַ֑י וּדְבָרַ֥י הָיוּ֙ מוֹצִיאִ֣ים לוֹ֔ אִגְּר֥וֹת שָׁלַ֖ח טוֹבִיָּ֥ה לְיַרְאֵֽנִי׃ {פ}

גם טובותיו. של טוביה היו מספרים לפני אותן בעלי שבועתו וקרוביו׃

טובותיו. ששפרואוצ״ש בלע״ז׃

היו מוציאים לו. להגיד לו לטוביה׃

אגרת שלח טוביה. אגרות היה שולח תדיר להפחידני שלא לבנות בנין החומ׳׃

פרק ז׳

א׳ וַיְהִי֙ כַּאֲשֶׁ֣ר נִבְנְתָ֔ה הַחוֹמָ֖ה וָאַעֲמִ֣יד הַדְּלָתוֹת֑ וַיִּפָּקְד֗וּ הַשּׁוֹעֲרִים֙ וְהַמְשֹׁרְרִ֔ים וְהַלְוִיִּֽם׃

ויפקדו. עתה נעשו הלוים פקודים על פקידותן להיותן שוערים ומשוררים מן הלוים בב״ה׃

ב׳ וְאֲצַוֶּ֞ה אֶת־חֲנָנְיָ֣ה אָחִ֗י וְאֶת־חֲנַנְיָה֙ שַׂ֣ר הַבִּירָ֔ה עַל־יְרוּשָׁלַ֖ם כִּֽי־הוּא֙ כְּאִ֣ישׁ אֱמֶ֔ת וְיָרֵ֖א אֶת־הָאֱלֹהִ֥ים מֵרַבִּֽים׃

על ירושלים. לשמור שערי ירושלים׃

מרבים. מימים רבים׃

ג׳ (ויאמר) [וַיֹּאמֶר] לָהֶ֗ם לֹ֤א יִפָּתְחוּ֙ שַׁעֲרֵ֣י יְרוּשָׁלַ֔͏ִם עַד־חֹ֖ם הַשָּׁ֑מֶשׁ וְעַ֤ד הֵם֙ עֹמְדִ֔ים יְנִיפוּ֙ הַדְּלָתוֹת֙ וְאֶֽחָזוּ֔ וְהַעֲמֵ֖יד מִשְׁמְר֣וֹת׀ יֹשְׁבֵ֣י יְרוּשָׁלַ֗͏ִם אִ֚ישׁ בְּמִשְׁמָרוֹ֔ וְאִ֖ישׁ נֶ֣גֶד בֵּיתֽוֹ׃

עד חום השמש. עד חצי היום שהיה היום גדול׃

ועד הם עומדים. ובעוד שהשערים פתוחים יהיו עומדים שלא יזוזו עד יגיפו ויסגרו הדלתות והרוצה לצאת יצא מן העיר והרוצה ליכנס יבא ויכנס כל כך היו עושים מפני האויבים:

ואחוזו. יאחזו הדלתות לסוגרם:

משמרות יושבי ירושלים. מיושבי ירושלים העמידו משמרות גיט״ש בלע״ד:

ד׳ וְהָעִ֣יר רַחְבַּת־יָדַ֔יִם וּגְדֹלָ֖ה וְהָעָ֣ם מְעַ֑ט בְּתוֹכָ֗הּ וְאֵ֥ין בָּתִּ֛ים בְּנוּיִ֖ם׃

רחבת ידים. רחבת מקום וגדולה:

ה׳ וַיִּתֵּ֣ן אֱלֹהַ֗י אֶל־לִבִּי֙ וָאֶקְבְּצָ֣ה אֶת־הַחֹרִ֔ים וְאֶת־הַסְּגָנִ֖ים וְאֶת־הָעָ֑ם לְהִתְיַחֵ֗שׂ וָאֶמְצָא֙ סֵ֣פֶר הַיַּחַ֔שׂ הָעוֹלִ֖ים בָּרִאשֹׁנָ֑ה וָאֶמְצָ֥א כָתֽוּב בּ֖וֹ׃ {פ}

להתייחש. לחקור יחוסן:

העולים בראשונה. מאותן היהודים העולים עם עזרא בראשונה:

ואמצא כתוב בו. כל אלה הדברים היו כתובים באותה אגרת:

ו׳ אֵ֚לֶּה | בְּנֵ֣י הַמְּדִינָ֔ה הָעֹלִ֕ים מִשְּׁבִ֖י הַגּוֹלָ֑ה אֲשֶׁ֨ר הֶגְלָ֜ה נְבוּכַדְנֶאצַּ֣ר מֶֽלֶךְ־בָּבֶ֗ל וַיָּשֻׁ֙בוּ֙ לִירוּשָׁלַ֣ם וְלִיהוּדָ֔ה אִ֖ישׁ לְעִירֽוֹ׃

אלה בני המדינה וגו׳. עד והגורלות הפלנו על קרבן העצים (לקמן י׳ ל״ה):

וליהודה. למדינת יהודה:

איש לעירו. כל א׳ לעירו:

ז׳ הַבָּאִ֗ים עִם־זְרֻבָּבֶל֮ יֵשׁוּעַ֣ נְחֶמְיָה֒ עֲזַרְיָ֤ה רַעַמְיָה֙ נַחֲמָנִ֣י מָרְדֳּכַ֔י בִּלְשָׁ֖ן מִסְפֶּ֣רֶת בִּגְוַ֑י נְחוּם֙ בַּעֲנָ֔ה מִסְפַּ֖ר אַנְשֵׁ֣י עַם־יִשְׂרָאֵ֑ל׃ {ס}

הבאים עם זרובבל. אשר באו משבי הגולה עם זרובבל:

ישוע. הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול חשבונות הללו פעמים הם מכוונים עם חשבונות של מעלה פעמים יש שאינם מכוונים זה כנגד זה ולא דקדק המקרא בחשבונות כל כך אבל הכלל שוה (עיין בעזרא סי׳ ב׳ פ״ב וצ״ע יוש״ה) לכאן ולכאן שנאמר כל הקהל כאחד וגו׳ ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל כך והכל מפורש למעלה:

ח׳ בְּנֵ֣י פַרְעֹ֔שׁ אַלְפַּ֥יִם מָאָ֖ה וְשִׁבְעִ֥ים וּשְׁנָֽיִם׃ {ס}

ט׳ בְּנֵ֣י שְׁפַטְיָ֔ה שְׁלֹ֥שׁ מֵא֖וֹת שִׁבְעִ֥ים וּשְׁנָֽיִם׃ {ס}

י׳ בְּנֵ֣י אָרַ֔ח שֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת חֲמִשִּׁ֥ים וּשְׁנָֽיִם׃ {ס}

י״א בְּנֵי־פַ֠חַת מוֹאָ֨ב לִבְנֵ֤י יֵשׁוּעַ֙ וְיוֹאָ֔ב אַלְפַּ֥יִם וּשְׁמֹנָ֖ה מֵא֑וֹת שְׁמֹנָ֖ה עָשָֽׂר׃ {ס}

י״ב בְּנֵ֣י עֵילָ֔ם אֶ֖לֶף מָאתַ֥יִם חֲמִשִּׁ֛ים וְאַרְבָּעָ֑ה׃ {ס}

י״ג בְּנֵ֣י זַתּ֔וּא שְׁמֹנָ֥ה מֵא֖וֹת אַרְבָּעִ֥ים וַחֲמִשָּֽׁה׃ {ס}

י״ד בְּנֵ֣י זַבַּ֔י שְׁבַ֥ע מֵא֖וֹת וְשִׁשִּׁ֑ים׃ {ס}

ט״ו בְּנֵ֣י בִנּ֔וּי שֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת אַרְבָּעִ֥ים וּשְׁמֹנָֽה׃ {ס}

ט״ז בְּנֵ֣י בֵבָ֔י שֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת עֶשְׂרִ֥ים וּשְׁמֹנָֽה׃ {ס}

י״ז בְּנֵי עַזְגָּד אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ {ס}

י״ח בְּנֵי־אֲדֹנִיקָם שֵׁשׁ מֵאוֹת שִׁשִּׁים וְשִׁבְעָה׃ {ס}

י״ט בְּנֵי בִגְוַי אַלְפַּיִם שִׁשִּׁים וְשִׁבְעָה׃ {ס}

כ׳ בְּנֵי עָדִין שֵׁשׁ מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וַחֲמִשָּׁה׃ {ס}

כ״א בְּנֵי־אָטֵר לְחִזְקִיָּה תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנָה׃ {ס}

כ״ב בְּנֵי חָשֻׁם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃ {ס}

כ״ג בְּנֵי בֶצַי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה׃ {ס}

כ״ד בְּנֵי חָרִיף מֵאָה שְׁנַיִם עָשָׂר׃ {ס}

כ״ה בְּנֵי גִבְעוֹן תִּשְׁעִים וַחֲמִשָּׁה׃ {ס}

כ״ו אַנְשֵׁי בֵית־לֶחֶם וּנְטוֹפָה מֵאָה שְׁמֹנִים וּשְׁמֹנָה׃ {ס}

כ״ז אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃ {ס}

כ״ח אַנְשֵׁי בֵית־עַזְמָוֶת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃ {ס}

כ״ט אַנְשֵׁי קִרְיַת יְעָרִים כְּפִירָה וּבְאֵרוֹת שֶׁבַע מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ {ס}

ל׳ אַנְשֵׁי הָרָמָה וָגָבַע שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ {ס}

ל״א אַנְשֵׁי מִכְמָס מֵאָה וְעֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ {ס}

ל״ב אַנְשֵׁי בֵית־אֵל וְהָעָי מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ {ס}

ל״ג אַנְשֵׁי נְבוֹ אַחֵר חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ {ס}

ל״ד בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃ {ס}

ל״ה בְּנֵי חָרִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃ {ס}

ל״ו בְּנֵי יְרֵחוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ {ס}

ל״ז בְּנֵי־לֹד חָדִיד וְאֹנוֹ שֶׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ {ס}

ל״ח בְּנֵי סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים תְּשַׁע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ {פ}

ל״ט הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יְדַעְיָה לְבֵית יֵשׁוּעַ תְּשַׁע מֵאוֹת שִׁבְעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ {ס}

מ׳ בְּנֵי אִמֵּר אֶלֶף חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ {ס}

מ״א בְּנֵי פַּשְׁחוּר אֶלֶף מָאתַיִם אַרְבָּעִים וְשִׁבְעָה׃ {ס}

מ״ב בְּנֵי חָרִם אֶלֶף שִׁבְעָה עָשָׂר׃ {ס}

מ״ג הַלְוִיִּם בְּנֵי־יֵשׁוּעַ לְקַדְמִיאֵל לִבְנֵי לְהוֹדָוָה שִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה׃ {ס}

מ״ד הַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי אָסָף מֵאָה אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה׃ {ס}

מ״ה הַשֹּׁעֲרִים בְּנֵי־שַׁלֻּם בְּנֵי־אָטֵר֙ בְּנֵי־טַלְמֹ֔ן בְּנֵי־עַקּ֖וּב בְּנֵי חֲטִיטָ֑א בְּנֵי שֹׁבַי מֵאָה שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנָה׃ {פ}

מ״ו הַנְּתִינִים בְּנֵי־צִיhָא בְנֵי־חֲשֻׂפָא בְּנֵי טַבָּעוֹת׃ {ס}

מ״ז בְּנֵי־קֵירֹס בְּנֵי־סִיעָא בְּנֵי פָדוֹן׃ {ס}

מ״ח בְּנֵי־לְבָנָה בְנֵי־חֲגָבָא בְּנֵי שַׁלְמָי׃ {ס}

מ״ט בְּנֵי־חָנָן בְּנֵי־גִדֵּל בְּנֵי־גָחַר׃ {ס}

נ׳ בְּנֵי־רָאָיָה בְנֵי־רְצִין בְּנֵי נְקוֹדָא׃ {ס}

נ״א בְּנֵי־גַזָּם בְּנֵי־עַזָּא בְּנֵי פָסֵחַ׃ {ס}

נ״ב בְּנֵי־בֵסַי בְּנֵי־מְעוּנִים בְּנֵי (נפושסים) [נְפִישְׁסִים]׃ {ס}

נ״ג בְּנֵי־בַקְבּוּק בְּנֵי־חֲקוּפָא בְּנֵי חַרְחוּר׃ {ס}

נ״ד בְּנֵי־בַצְלִית בְּנֵי־מְחִידָא בְּנֵי חַרְשָׁא׃ {ס}

נ״ה בְּנֵי־בַרְקוֹס בְּנֵי־סִיסְרָא בְּנֵי־תָמַח׃ {ס}

נ״ו בְּנֵי נְצִיחַ בְּנֵי חֲטִיפָא׃ {ס}

נ״ז בְּנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה בְּנֵי־סוֹטַי בְּנֵי־סֹפֶרֶת בְּנֵי פְרִידָא׃ {ס}

נ״ח בְּנֵי־יַעֲלָא בְּנֵי־דַרְקוֹן בְּנֵי גִדֵּל׃ {ס}

נ״ט בְּנֵי שְׁפַטְיָה בְּנֵי־חַטִּיל {ס} בְּנֵי פֹכֶרֶת הַצְּבָיִים בְּנֵי אָמוֹן׃ {ס}

ס׳ כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁנָיִם׃ {פ}

ס״א וְאֵלֶּה הָעוֹלִים֙ מִתֵּ֣ל מֶ֔לַח תֵּ֖ל חַרְשָׁ֑א כְּרוּב אַדָּ֥ן וְאִמֵּ֛ר וְלֹא יָכְלוּ֩ לְהַגִּ֨יד בֵּית־אֲבֹתָ֜ם וְזַרְעָ֗ם אִם מִיִּשְׂרָאֵ֥ל הֵ֛ם׃ {ס}

ס״ב בְּנֵי־דְלָיָה בְנֵי־טוֹבִיָּה בְּנֵי נְקוֹדָא שֵׁשׁ מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃ {פ}

ס״ג וּמִן־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חֲבַיָּה בְּנֵי הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי אֲשֶׁר לָקַח מִבְּנוֹת בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־שְׁמָם׃

ס״ד אֵלֶּה בִּקְשׁוּ כִתָבָם הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא נִמְצָא וַיִּגְאֲלוּ מִן־הַכְּהֻנָּה׃

ס״ה וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ הַקָּדָשִׁים עַד עֲמֹד הַכֹּהֵן לְאוּרִים וְתֻמִּים׃

ס״ו כָּל־הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע רִבּוֹא אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים׃

ס״ז מִלְּבַד עַבְדֵיהֶם וְאַמְהֹתֵיהֶם אֵלֶּה שִׁבְעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה וְלָהֶם מְשֹׁרְרִים וּמְשֹׁרְרוֹת מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ {ס}

ס״ח גְּמַלִּים אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה חֲמֹרִים שֵׁשֶׁת אֲלָפִים שֶׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃

ס״ט וּמִקְצָת רָאשֵׁי הָאָבוֹת נָתְנוּ לַמְּלָאכָה הַתִּרְשָׁתָא נָתַן לָאוֹצָר זָהָב דַּרְכְּמֹנִים אֶלֶף מִזְרָקוֹת חֲמִשִּׁים כָּתְנוֹת כֹּהֲנִים שְׁלֹשִׁים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃

ע׳ וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת נָתְנוּ לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹת וְכֶסֶף מָנִים אַלְפַּיִם וּמָאתָיִם׃

ע״א וַאֲשֶׁר נָתְנוּ שְׁאָרִית הָעָם זָהָב דַּרְכְּמֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹא וְכֶסֶף מָנִים אַלְפַּיִם וְכָתְנֹת כְּהֻנִּים שִׁשִּׁים וְשִׁבְעָה׃

ע״ב וַיֵּשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים וּמִן־הָעָם וְהַנְּתִינִים וְכָל־יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם {ס} וַיִּגַּע הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם׃

פרק ח׳

א׳ וַיֵּאָסְפוּ כָל־הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל־הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמָּיִם וַיֹּאמְרוּ לְעֶזְרָא הַסֹּפֵר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל׃

ב׳ וַיָּבִיא עֶזְרָא הַכֹּהֵן אֶת־הַתּוֹרָה לִפְנֵי הַקָּהָל מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה וְכֹל מֵבִין לִשְׁמֹעַ בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃

> **ביום אחד לחדש השביעי.** הוא יום של ראש השנה׃

ג׳ וַיִּקְרָא־בוֹ לִפְנֵי הָרְחוֹב אֲשֶׁר | לִפְנֵי שַׁעַר־הַמַּיִם מִן־הָאוֹר עַד־מַחֲצִית הַיּוֹם נֶגֶד הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַמְּבִינִים וְאָזְנֵי כָל־הָעָם אֶל־סֵפֶר הַתּוֹרָה׃

> **מן האור.** של תחלת היום׃
>
> **אל ספר התורה.** היו כל העם מטים אזניהם׃

ד׳ וַיַּעֲמֹד עֶזְרָא הַסֹּפֵר עַל־מִגְדַּל־עֵץ אֲשֶׁר עָשׂוּ לַדָּבָר וַיַּעֲמֹד אֶצְלוֹ מַתִּתְיָה וְשָׁמַע וַעֲנָיָה וְאוּרִיָּה וְחִלְקִיָּה וּמַעֲשֵׂיָה עַל־יְמִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ פְּדָיָה וּמִישָׁאֵל וּמַלְכִּיָּה וְחָשֻׁם וְחַשְׁבַּדָּנָה זְכַרְיָה מְשֻׁלָּם׃ {פ}

> **אשר עשו לדבר.** אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות שם עליו ספר התורה׃

ה׳ וַיִּפְתַּח עֶזְרָא הַסֵּפֶר לְעֵינֵי כָל־הָעָם כִּי־מֵעַל כָּל־הָעָם הָיָה וּכְפִתְחוֹ עָמְדוּ כָל־הָעָם׃

> **כי מעל כל העם היה.** ועל כן ראוהו כולם׃

וכפתחו עמדו כל העם. וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם:

עמדו. לשון שתיקה (שתקו) כמו עמדו ולא ענו עוד (איוב ל״ב:ט״ז):

ו׳ וַיְבָרֶךְ עֶזְרָא אֶת־יְהוָה הָאֱלֹהִים הַגָּדוֹל וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם אָמֵן | אָמֵן בְּמַעַל יְדֵיהֶם וַיִּקְדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה אַפַּיִם אָרְצָה:

במועל ידיהם. בנשיאות ידיהם שנשאו כפיהם למעלה להודות להקב״ה כענין שנאמר ויפרוש כפיו השמים (מלכים א ח׳:כ״ב):

ז׳ וְיֵשׁוּעַ וּבָנִי וְשֵׁרֵבְיָה | יָמִין עַקּוּב שַׁבְּתַי | הוֹדִיָּה מַעֲשֵׂיָה קְלִיטָא עַזַרְיָה יוֹזָבָד חָנָן פְּלָאיָה וְהַלְוִיִּם מְבִינִים אֶת־הָעָם לַתּוֹרָה וְהָעָם עַל־עָמְדָם:

מבינים את העם. שהיו מתרגמין לעם דברי תורה:

על עמדם. שהיו עומדים על רגליהם:

ח׳ וַיִּקְרְאוּ בַסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מְפֹרָשׁ וְשׂוֹם שֶׂכֶל וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא: {פ}

ושום שכל. ושימת חכמה ושום לשון פעול:

ט׳ וַיֹּאמֶר נְחֶמְיָה הוּא הַתִּרְשָׁתָא וְעֶזְרָא הַכֹּהֵן | הַסֹּפֵר וְהַלְוִיִּם הַמְבִינִים אֶת־הָעָם לְכָל־הָעָם הַיּוֹם קָדֹשׁ־הוּא׀ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַל־תִּתְאַבְּלוּ וְאַל־תִּבְכּוּ כִּי בוֹכִים׀ כָּל־הָעָם כְּשָׁמְעָם אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה:

היום קדוש. כי יום ר״ה הוא:

כי בוכים כל העם. מפני שלא קיימו התורה כראוי:

י׳ וַיֹּאמֶר לָהֶם לְכוּ אִכְלוּ מַשְׁמַנִּים וּשְׁתוּ מָמְתַקִּים וְשִׁלְחוּ מָנוֹת׀ לְאֵין נָכוֹן לוֹ כִּי־קָדוֹשׁ הַיּוֹם לַאֲדֹנֵינוּ וְאַל־תֵּעָצֵבוּ כִּי־חֶדְוַת יְהוָה הִיא מָעֻזְכֶם:

לאין נכון לו. לעני שאין מזומן לו מאכלו:

י״א וְהַלְוִיִּם מַחְשִׁים לְכָל־הָעָם׀ לֵאמֹר הַסּוּ כִּי הַיּוֹם קָדֹשׁ וְאַל־תֵּעָצֵבוּ:

מחשים. היו מזהירין לכל העם לחשות שלא יבכו עוד:

הסו. ל׳ שתיקה כמו ויהס כלב (מדבר י״ג):

י״ב וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת׀ וּלְשַׁלַּח מָנוֹת וְלַעֲשׂוֹת שִׂמְחָה גְּדוֹלָה כִּי הֵבִינוּ׀ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר הוֹדִיעוּ לָהֶם: {פ}

י״ג וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי נֶאֶסְפוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְכָל־הָעָם הַכֹּהֲנִים׀ וְהַלְוִיִּם אֶל־עֶזְרָא הַסֹּפֵר וּלְהַשְׂכִּיל אֶל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה:

וביום השני. של ראש השנה:

י״ד וַיִּמְצְאוּ כָתוּב בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׀ בְּיַד־מֹשֶׁה אֲשֶׁר׀ יֵשְׁבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּסֻּכּוֹת בֶּחָג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי:

ט״ו וַאֲשֶׁר יַשְׁמִיעוּ וְיַעֲבִירוּ קוֹל בְּכָל־עָרֵיהֶם׀ וּבִירוּשָׁלַם לֵאמֹר צְאוּ הָהָר וְהָבִיאוּ עֲלֵי־זַיִת׀ וַעֲלֵי־עֵץ שָׁמֶן וַעֲלֵי הֲדַס׀ וַעֲלֵי תְמָרִים וַעֲלֵי עֵץ עָבֹת לַעֲשֹׂת סֻכֹּת כַּכָּתוּב: {ס}

ואשר ישמיעו. וצוו אשר ישמיעו קול לחוג את חג הסוכות וכן נוהג המקרא לדבר כענין הזה כמו אמור לנער ויעבור לפנינו (שמואל א ט׳:כ״ז):

ועלי הדס. מפורש במסכת סוכה זה הדס שוטה שאינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה:

ועלי תמרים. ללולב:

ועלי עץ עבות. זה הדס הראוי ללולב כמפורש במסכת סוכה:

ט״ז וַיֵּצְאוּ הָעָם֙ וַיָּבִ֣יאוּ וַיַּעֲשׂוּ֩ לָהֶ֨ם סָכֹ֜ות אִ֣ישׁ עַל־גַּגֹּ֗ו וּבְחַצְרֹתֵיהֶם֙ וּבְחַצְרֹ֣ות בֵּ֔ית הָאֱלֹהִ֖ים וּבִרְחֹ֣וב שַׁ֑עַר הַמַּ֣יִם וּבִרְחֹ֔וב שַׁ֖עַר אֶפְרָ֥יִם׃ {ס}

י״ז וַיַּעֲשׂ֣וּ כָל־הַקָּהָ֗ל הַשָּׁבִים֙ מִן־הַשְּׁבִ֔י ׀ סֻכֹּ֖ות וַיֵּשְׁבוּ֙ בַּסֻּכֹ֔ות כִּ֣י לֹא־עָשׂ֔וּ מִימֵ֥י יֵשׁ֖וּעַ בִּן־נ֑וּן בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל עַ֚ד הַיֹּ֣ום הַה֔וּא וַתְּהִ֥י שִׂמְחָ֖ה גְּדוֹלָ֥ה מְאֹֽד׃

י״ח וַיִּקְרָ֣א בְּסֵ֣פֶר תֹּורַ֣ת הָאֱלֹהִ֔ים יֹ֖ום ׀ בְּיֹ֣ום מִן־הַיֹּ֑ום הָרִאשֹׁ֖ון עַד־הַיֹּ֣ום הָאַחֲרֹ֔ון וַיַּעֲשׂ֥וּ חָ֖ג שִׁבְעַ֣ת יָמִ֑ים וּבַיֹּ֥ום הַשְּׁמִינִ֖י עֲצֶ֥רֶת כַּמִּשְׁפָּ֥ט׃ {פ}

יום ביום. בכל יום ויום׃

פרק ט׳

א׳ וּבְיֹום֙ עֶשְׂרִ֣ים וְאַרְבָּעָ֔ה לַחֹ֥דֶשׁ הַזֶּ֖ה נֶֽאֶסְפ֣וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֗ל בְּצֹ֛ום וּבְשַׂקִּ֖ים וַאֲדָמָ֥ה עֲלֵיהֶֽם׃

ואדמה עליהם. העלו עפר על ראשם׃

ב׳ וַיִּבָּדְל֣וּ זֶ֣רַע יִשְׂרָאֵ֔ל מִכָּל־בְּנֵ֖י נֵכָ֑ר וַיַּעַמְד֗וּ וַיִּתְוַדּ֛וּ עַל־חַטֹּאתֵיהֶ֖ם וַעֲוֹנֹ֥ות אֲבֹתֵיהֶֽם׃

מכל בני נכר. ומנשיהם של העכו״ם כמו שנאמר למעלה׃

ג׳ וַיָּקֻ֣מוּ עַל־עָמְדָ֗ם וַיִּקְרְא֞וּ בְּסֵ֤פֶר תֹּורַת֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיהֶ֔ם רְבִעִ֥ית הַיֹּ֖ום וּרְבִעִ֣ית מִתְוַדִּ֑ים וּמִשְׁתַּחֲוִ֛ים לַיהוָ֥ה אֱלֹהֵיהֶֽם׃ {פ}

ד׳ וַיָּקָם֙ עַל־מַעֲלֵ֣ה הַלְוִיִּ֔ם יֵשׁ֥וּעַ וּבָנִ֖י קַדְמִיאֵ֑ל שְׁבַנְיָ֣ה בָנִ֔י שֵׁרֵבְיָ֖ה בָּנִ֣י כְנָנִ֑י וַיִּזְעֲק֖וּ בְּקֹ֥ול גָּדֹ֛ול אֶל־יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיהֶֽם׃

על מעלה הלוים. מעלות היו שם שהלוים עומדים שם עליהם בשעה שאמרו שירה׃

ה׳ וַיֹּאמְר֣וּ הַלְוִיִּ֗ם יֵשׁ֤וּעַ וְקַדְמִיאֵל֙ בָּנִ֣י חָשַׁבְנְיָ֔ה שֵׁרֵבְיָ֖ה הֹודִיָּ֑ה שְׁבַנְיָ֖ה פְּתַחְיָ֑ה קֹ֚ומוּ בָּרְכ֣וּ אֶת־יְהוָ֔ה אֱלֹהֵיכֶ֖ם מִן־הָעֹולָ֣ם עַד־הָעֹולָ֑ם וִיבָרְכ֗וּ שֵׁ֚ם כְּבֹודֶ֔ךָ וּמְרֹומַ֖ם עַל־כָּל־בְּרָכָ֥ה וּתְהִלָּֽה׃

מן העולם ועד העולם. מתחלת העולם ועד תכליתו יהי ברוך׃

ויברכו שם כבודך. עכשיו דברו הלוים כלפי שכינה בתפלה ויברכו שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה כי כל הברכות ותהלות שלו הם ד״א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם ונשא יותר מה שאין הפה יכולה לדבר׃

ו׳ אַתָּה־הוּא֙ יְהוָ֣ה לְבַדֶּ֔ךָ (את) [אַתָּ֖ה] עָשִׂ֣יתָ אֶת־הַשָּׁמַ֑יִם שְׁמֵ֥י הַשָּׁמַ֖יִם וְכָל־צְבָאָ֑ם הָאָ֣רֶץ וְכָל־אֲשֶׁ֣ר עָלֶ֔יהָ הַיַּמִּ֖ים וְכָל־אֲשֶׁ֣ר בָּהֶ֑ם וְאַתָּ֣ה מְחַיֶּ֔ה אֶת־כֻּלָּ֖ם וּצְבָ֣א הַשָּׁמַ֔יִם לְךָ֖ מִשְׁתַּחֲוִֽים׃

ז׳ אַתָּה־הוּא֙ יְהוָ֣ה הָאֱלֹהִ֔ים אֲשֶׁ֥ר בָּחַ֖רְתָּ בְּאַבְרָ֑ם וְהֹוצֵאתֹ֙ מֵאוּר֙ כַּשְׂדִּ֔ים וְשַׂמְתָּ֥ שְׁמֹ֖ו אַבְרָהָֽם׃

ושמת. טעמו למעלה בשי״ן לפי שמשמעותו בלשון עבר׃

ח׳ וּמָצָ֤אתָ אֶת־לְבָבֹו֙ נֶאֱמָ֣ן לְפָנֶ֔יךָ וְכָרֹ֣ות עִמֹּ֗ו הַבְּרִית֙ לָתֵ֣ת אֶת־אֶ֣רֶץ הַכְּנַעֲנִ֔י הַחִתִּ֖י הָאֱמֹרִ֣י וְהַפְּרִזִּ֑י וְהַיְבוּסִ֣י וְהַגִּרְגָּשִׁ֗י לָתֶת֙ לְזַרְעֹ֔ו וַתָּ֖קֶם אֶת־דְּבָרֶ֑יךָ כִּ֥י צַדִּ֖יק אָתָּֽה׃

וכרות עמו. לשון פעול׃

ט׳ וַתַּ֣רְא אֶת־עֳנִ֣י אֲבֹתֵ֔ינוּ בְּמִצְרַ֖יִם וְאֶת־זַעֲקָתָ֣ם שָׁמַ֔עְתָּ עַל־יַ֖ם סֽוּף׃

י וְאֶתֵּן אֹתְךָ וּמְפָתַיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו וּבְכָל־עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃

כי הזידו. כי הרשיעו עליהם כמו כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות י״ח:י״א)׃

שם. רצון בלע״ז׃

יא וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת־רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִּמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן בְּמַיִם עַזִּים׃

יב וּבְעַמּוּד עָנָן הִנְחִיתָם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לַיְלָה לְהָאִיר לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ׃

יומם. בכל יום ויום׃

יג וְעַל הַר־סִינַי יָרַדְתָּ וַתְּדַבֵּר עִמָּהֶם מִשָּׁמַיִם וַתִּתֵּן לָהֶם מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים׃

ודבר. כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך (דברים ד׳:ל״ו)׃

יד וְאֶת־שַׁבַּת קָדְשְׁךָ הוֹדַעְתָּ לָהֶם וּמִצְוֹת וְחֻקִּים וְתוֹרָה צִוִּיתָ לָהֶם בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ׃

טו וְלֶחֶם מִשָּׁמַיִם נָתַתָּה לָהֶם לִרְעָבָם וּמַיִם מִצּוּר הוֹצֵאתָ לָהֶם לִצְמָאָם וַתֹּאמֶר לָהֶם לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָשָׂאתָ אֶת־יָדְךָ לָתֵת לָהֶם׃

לרעבם. מן רעב יאמר לרעבם כמו מן צמא לצמאם׃

אשר נשאת את ידך. בשבועה כמו אשר נשאתי את ידי לתת אותה (שמות ו׳:ח׳)׃

טז וְהֵם וַאֲבֹתֵינוּ הֵזִידוּ וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתֶיךָ׃

יז וַיְמָאֲנוּ לִשְׁמֹעַ וְלֹא־זָכְרוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּהֶם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם וַיִּתְּנוּ־רֹאשׁ לָשׁוּב לְעַבְדָתָם בְּמִרְיָם וַאֲתָּה אֱלוֹהַ סְלִיחוֹת חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ־אַפַּיִם וְרַב־[חֶסֶד] (וחסד) וְלֹא עֲזַבְתָּם׃

במרים. בשביל מרי שלהם׃

יח אַף כִּי־עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ זֶה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֶךָ מִמִּצְרַיִם וַיַּעֲשׂוּ נְאָצוֹת גְּדֹלוֹת׃

יט וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים לֹא עֲזַבְתָּם בַּמִּדְבָּר אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן לֹא־סָר מֵעֲלֵיהֶם בְּיוֹמָם לַהַנְחֹתָם בַּדֶּרֶךְ וְאֶת־עַמּוּד הָאֵשׁ בְּלֵילָה לְהָאִיר לָהֶם וְאֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ׃

בהדרך. כמו בדרך׃

כ וְרוּחֲךָ הַטּוֹבָה נָתַתָּ לְהַשְׂכִּילָם וּמָנְךָ לֹא־מָנַעְתָּ מִפִּיהֶם וּמַיִם נָתַתָּה לָהֶם לְצִמְאָם׃

כא וְאַרְבָּעִים שָׁנָה כִּלְכַּלְתָּם בַּמִּדְבָּר לֹא חָסְרוּ שַׂלְמֹתֵיהֶם לֹא בָלוּ וְרַגְלֵיהֶם לֹא בָצָקוּ׃

כב וַתִּתֵּן לָהֶם מַמְלָכוֹת וַעֲמָמִים וַתַּחְלֵקֶם לְפֵאָה וַיִּירְשׁוּ אֶת־אֶרֶץ סִיחוֹן וְאֶת־אֶרֶץ מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־אֶרֶץ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן׃

לפאה. כמו להיות לצד זוית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות׃

כג וּבְנֵיהֶם הִרְבִּיתָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וַתְּבִיאֵם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אָמַרְתָּ לַאֲבוֹתֵיהֶם לָבוֹא לָרֶשֶׁת׃

כד וַיָּבֹאוּ הַבָּנִים וַיִּירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ וַתַּכְנַע לִפְנֵיהֶם אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִים וַתִּתְּנֵם בְּיָדָם וְאֶת־מַלְכֵיהֶם וְאֶת־עַמֵּי הָאָרֶץ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כִּרְצוֹנָם׃

ותכנע. והכנעת:

כ״ה וַיִּלְכְּדוּ עָרִים בְּצוּרוֹת וְאַדְמָה שְׁמֵנָה וַיִּירְשׁוּ בָּתִּים מְלֵאִים־כָּל־טוּב בֹּרוֹת חֲצוּבִים כְּרָמִים וְזֵיתִים וְעֵץ מַאֲכָל לָרֹב וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂבְּעוּ וַיִּשְׁמְינוּ וַיִּתְעַדְּנוּ בְּטוּבְךָ הַגָּדוֹל:

כ״ו וַיַּמְרוּ וַיִּמְרְדוּ בָּךְ וַיַּשְׁלִכוּ אֶת־תּוֹרָתְךָ אַחֲרֵי גַּוָּם וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרָגוּ אֲשֶׁר־הֵעִידוּ בָם לַהֲשִׁיבָם אֵלֶיךָ וַיַּעֲשׂוּ נְאָצוֹת גְּדוֹלוֹת:

כ״ז וַתִּתְּנֵם בְּיַד צָרֵיהֶם וַיָּצֵרוּ לָהֶם וּבְעֵת צָרָתָם יִצְעֲקוּ אֵלֶיךָ וְאַתָּה מִשָּׁמַיִם תִּשְׁמָע וּכְרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים תִּתֶּן לָהֶם מוֹשִׁיעִים וְיוֹשִׁיעוּם מִיַּד צָרֵיהֶם:

ואתה משמים תשמע. היית שומע:

כ״ח וּכְנוֹחַ לָהֶם יָשׁוּבוּ לַעֲשׂוֹת רַע לְפָנֶיךָ וַתַּעַזְבֵם בְּיַד אוֹיְבֵיהֶם וַיִּרְדּוּ בָהֶם וַיָּשׁוּבוּ וַיִּזְעָקוּךָ וְאַתָּה מִשָּׁמַיִם תִּשְׁמַע וְתַצִּילֵם כְּרַחֲמֶיךָ רַבּוֹת עִתִּים:

כ״ט וַתָּעַד בָּהֶם לַהֲשִׁיבָם אֶל־תּוֹרָתֶךָ וְהֵמָּה הֵזִידוּ וְלֹא־שָׁמְעוּ לְמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִשְׁפָּטֶיךָ חָטְאוּ־בָם אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה אָדָם וְחָיָה בָהֶם וַיִּתְּנוּ כָתֵף סוֹרֶרֶת וְעָרְפָּם הִקְשׁוּ וְלֹא שָׁמָעוּ:

ל׳ וַתִּמְשֹׁךְ עֲלֵיהֶם שָׁנִים רַבּוֹת וַתָּעַד בָּם בְּרוּחֲךָ בְּיַד־נְבִיאֶיךָ וְלֹא הֶאֱזִינוּ וַתִּתְּנֵם בְּיַד עַמֵּי הָאֲרָצוֹת:

ותמשוך עליהם. משכת עליהם רחמים שלא להשחיתם:

ל״א וּבְרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים לֹא־עָשִׂיתָם כָּלָה וְלֹא עֲזַבְתָּם כִּי אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

ל״ב וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שׁוֹמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד אַל־יִמְעַט לְפָנֶיךָ אֶת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר־מְצָאַתְנוּ לְמְלָכֵינוּ לְשָׂרֵינוּ וּלְכֹהֲנֵינוּ וְלִנְבִיאֵינוּ וְלַאֲבוֹתֵינוּ וּלְכָל־עַמֶּךָ מִימֵי מַלְכֵי אַשּׁוּר עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

ל״ג וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ כִּי־אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

על כל הבא. על כל מעשה יסוריך הרעים אשר באו עלינו:

ל״ד וְאֶת־מְלָכֵינוּ שָׂרֵינוּ כֹּהֲנֵינוּ וַאֲבוֹתֵינוּ לֹא עָשׂוּ תוֹרָתֶךָ וְלֹא הִקְשִׁיבוּ אֶל־מִצְוֹתֶיךָ וּלְעֵדוֹתֶיךָ אֲשֶׁר הַעִידְתָּ בָּהֶם:

ל״ה וְהֵם בְּמַלְכוּתָם וּבְטוּבְךָ הָרָב אֲשֶׁר־נָתַתָּה לָהֶם וּבְאֶרֶץ הָרְחָבָה וְהַשְּׁמֵנָה אֲשֶׁר־נָתַתָּ לִפְנֵיהֶם לֹא עָבָדוּךָ וְלֹא־שָׁבוּ מִמַּעַלְלֵיהֶם הָרָעִים:

ל״ו הִנֵּה אֲנַחְנוּ הַיּוֹם עֲבָדִים וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לַאֲבוֹתֵינוּ לֶאֱכֹל אֶת־פִּרְיָהּ וְאֶת־טוּבָהּ הִנֵּה אֲנַחְנוּ עֲבָדִים עָלֶיהָ:

הנה אנחנו עבדים עליה. שאנחנו מעלים מס לכל העכו״ם:

ל״ז וּתְבוּאָתָהּ מַרְבָּה לַמְּלָכִים אֲשֶׁר־נָתַתָּה עָלֵינוּ בְּחַטֹּאותֵינוּ וְעַל גְּוִיֹּתֵינוּ מֹשְׁלִים וּבִבְהֶמְתֵּנוּ כִּרְצוֹנָם וּבְצָרָה גְדֹלָה אֲנָחְנוּ: {פ}

ותבואתה. של ארץ ישראל:

מרבה. מעדני מאכלים למלכי העכו״ם:

אשר נתתה עלינו. שהם מושלים בנו:

פרק י׳

א׳ וּבְכָל־זֹאת אֲנַחְנוּ כֹּרְתִים אֲמָנָה וְכֹתְבִים וְעַל־הֶחָתוּם שָׂרֵינוּ לְוִיֵּנוּ כֹּהֲנֵינוּ׃

ובכל זאת. ובכל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקב״ה להאמין ולבטוח בו׃

וכותבים. ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו לעדות׃

ועל החתום. שרוב גדולים וחשובים שבנו חתומים על ספר קבלת המצות להיות לנו לעדות׃

ב׳ וְעַל הַחֲתוּמִים נְחֶמְיָה הַתִּרְשָׁתָא בֶּן־חֲכַלְיָה וְצִדְקִיָּה׃

ועל החתומים. עתה מונה והולך החתומים בספר לעדות קבול המצות׃

נחמיה התרשתא. שם אחד הוא וזהו שפירשתי (עזרא ב׳) דהתרשתא הוא נחמיה ולמה נקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך לפי שהיה משקה למלך׃

ג׳ שְׂרָיָה עֲזַרְיָה יִרְמְיָה׃

ד׳ פַּשְׁחוּר אֲמַרְיָה מַלְכִּיָּה׃

ה׳ חַטּוּשׁ שְׁבַנְיָה מַלּוּךְ׃

ו׳ חָרִם מְרֵמוֹת עֹבַדְיָה׃

ז׳ דָּנִיֵּאל גִּנְּתוֹן בָּרוּךְ׃

ח׳ מְשֻׁלָּם אֲבִיָּה מִיָּמִן׃

ט׳ מַעַזְיָה בִלְגַּי שְׁמַעְיָה אֵלֶּה הַכֹּהֲנִים׃

י׳ וְהַלְוִיִּם וְיֵשׁוּעַ בֶּן־אֲזַנְיָה בִּנּוּי מִבְּנֵי חֵנָדָד קַדְמִיאֵל׃

י״א וַאֲחֵיהֶם שְׁבַנְיָה הוֹדִיָּה קְלִיטָא פְּלָאיָה חָנָן׃

י״ב מִיכָא רְחוֹב חֲשַׁבְיָה׃

י״ג זַכּוּר שֵׁרֵבְיָה שְׁבַנְיָה׃

י״ד הוֹדִיָּה בָנִי בְּנִינוּ׃ {ס}

ט״ו רָאשֵׁי הָעָם פַּרְעֹשׁ פַּחַת מוֹאָב עֵילָם זַתּוּא בָּנִי׃

ט״ז בַּנִי עַזְגָּד בֵּבָי׃

י״ז אֲדֹנִיָּה בִגְוַי עָדִין׃

י״ח אָטֵר חִזְקִיָּה עַזּוּר׃

י״ט הוֹדִיָּה חָשֻׁם בֶּצַי׃

כ׳ חֲרִיךְ עֲנָתוֹת (נובי) [נֵיבָי]׃

כ״א מַגְפִּיעָשׁ מְשַׁלָּם חֲזִיר׃

כ״ב מְשִׁיזַבְאֵל צָדוֹק יַדּוּעַ׃

כ״ג פְּלַטְיָה חָנָן עֲנָיָה׃

כ״ד הוֹשֵׁעַ חֲנַנְיָה חַשּׁוּב׃

כ״ה הַלּוֹחֵשׁ פִּלְחָא שׁוּבָק׃

כ״ו רְחוּם חֲשַׁבְנָה מַעֲשִׂיָה׃

כ״ז וַאֲחִיָּה חָנָן עָנָן׃

כ״ח מַלּוּךְ חָרִם בַּעֲנָה׃

כ״ט וּשְׁאָר הָעָם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם הַשּׁוֹעֲרִים הַמְשֹׁרְרִים הַנְּתִינִים וְכָל־הַנִּבְדָּל מֵעַמֵּי הָאֲרָצוֹת אֶל־תּוֹרַת הָאֱלֹהִים נְשֵׁיהֶם בְּנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם כָּל יוֹדֵעַ מֵבִין׃

> **וכל הנבדל.** הם הגרים שנבדלו מתורת העכו״ם להיות דבוקים ומחוברים אל תורתו של הקדוש ברוך הוא ולשמור מצותיו׃

ל׳ מִתְחַזְּקִים עַל־אֲחֵיהֶם אַדִּירֵיהֶם וּבָאִים בְּאָלָה וּבִשְׁבוּעָה לָלֶכֶת בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִתְּנָה בְּיַד מֹשֶׁה עֶבֶד־הָאֱלֹהִים וְלִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֲדֹנֵינוּ וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקָּיו׃

> **על אחיהם.** עם אחיהם׃
>
> **אדיריהם.** גדולים שבהם׃

ל״א וַאֲשֶׁר לֹא־נִתֵּן בְּנֹתֵינוּ לְעַמֵּי הָאָרֶץ וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם לֹא נִקַּח לִבָנֵינוּ׃

ל״ב וְעַמֵּי הָאָרֶץ הַמְבִיאִים אֶת־הַמַּקָּחוֹת וְכָל־שֶׁבֶר בְּיוֹם הַשַּׁבָּת לִמְכּוֹר לֹא־נִקַּח מֵהֶם בַּשַּׁבָּת וּבְיוֹם קֹדֶשׁ וְנִטֹּשׁ אֶת־הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית וּמַשָּׂא כָּל־יָד׃

> **המקחות.** הסחורות׃
>
> **שבר.** תבואה כמו בשבר אשר הם שוברים (בראשית מ״ו)׃
>
> **וביום קדש.** של י״ט׃
>
> **ונטוש את השנה השביעית.** כענין שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה (שמות כג)׃
>
> **ומשא כל יד.** השמטת מלוה בשביעית׃

ל״ג וְהֶעֱמַדְנוּ עָלֵינוּ מִצְוֹת לָתֵת עָלֵינוּ שְׁלִישִׁית הַשֶּׁקֶל בַּשָּׁנָה לַעֲבֹדַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃

ל״ד לְלֶחֶם הַמַּעֲרֶכֶת וּמִנְחַת הַתָּמִיד וּלְעוֹלַת הַתָּמִיד הַשַּׁבָּתוֹת הֶחֳדָשִׁים לַמּוֹעֲדִים וְלַקָּדָשִׁים וְלַחַטָּאוֹת לְכַפֵּר עַל־יִשְׂרָאֵל וְכֹל מְלֶאכֶת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ׃ {ס}

> **וכל מלאכת בית אלהינו.** לעשות מן הכסף׃

ל״ה וְהַגּוֹרָלוֹת הִפַּלְנוּ עַל־קָרְבַּן הָעֵצִים הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהָעָם לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לְבֵית־אֲבֹתֵינוּ לְעִתִּים מְזֻמָּנִים שָׁנָה בְשָׁנָה לִבְעֹר עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה׃

הפלנו. כמה יביא כל אחד׃

קרבן העצים. תקרובת של עצי המערכה למזבח׃

לבית אבותינו. שהיא בית קדושת אבותינו׃

ל״ו וּלְהָבִיא אֶת־בְּכוּרֵי אַדְמָתֵנוּ וּבְכוּרֵי כָל־פְּרִי כָל־עֵץ שָׁנָה בְשָׁנָה לְבֵית יְהוָה׃

ובכורי כל פרי כל עץ. בכורי של כל פרי האילן הם מדברי חכמים׃

ל״ז וְאֶת־בְּכֹרוֹת בָּנֵינוּ וּבְהֶמְתֵּנוּ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה וְאֶת־בְּכוֹרֵי בְקָרֵינוּ וְצֹאנֵינוּ לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לַכֹּהֲנִים הַמְשָׁרְתִים בְּבֵית אֱלֹהֵינוּ׃

ל״ח וְאֶת־רֵאשִׁית עֲרִיסֹתֵינוּ וּתְרוּמֹתֵינוּ וּפְרִי כָל־עֵץ תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר נָבִיא לַכֹּהֲנִים אֶל־לִשְׁכוֹת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ וּמַעְשַׂר אַדְמָתֵנוּ לַלְוִיִּם וְהֵם הַלְוִיִּם הַמְעַשְּׂרִים בְּכֹל עָרֵי עֲבֹדָתֵנוּ׃

נביא לכהנים אל לשכות. כי שם היו רגילים׃

המעשרים בכל ערי עבודתנו. שנוטלים מעשרותיה׳ בכל ערי ישראל׃

ל״ט וְהָיָה הַכֹּהֵן בֶּן־אַהֲרֹן עִם־הַלְוִיִּם בַּעְשֵׂר הַלְוִיִּם וְהַלְוִיִּם יַעֲלוּ אֶת־מַעֲשַׂר הַמַּעֲשֵׂר לְבֵית אֱלֹהֵינוּ אֶל־הַלְּשָׁכוֹת לְבֵית הָאוֹצָר׃

בעשר. ל׳ בעשור׃

את מעשר המעשר. שהיו הלוים מעשרים מעשר מן המעשר ומביאים אותו לכהנים שלא היו עוזבים את בית המקדש׃

מ׳ כִּי אֶל־הַלְּשָׁכוֹת יָבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי הַלֵּוִי אֶת־תְּרוּמַת הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְשָׁם כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהַכֹּהֲנִים הַמְשָׁרְתִים וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים וְלֹא נַעֲזֹב אֶת־בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃

פרק י״א

א׳ וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־הָעָם בִּירוּשָׁלָם וּשְׁאָר הָעָם הִפִּילוּ גוֹרָלוֹת לְהָבִיא | אֶחָד מִן־הָעֲשָׂרָה לָשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלַם עִיר הַקֹּדֶשׁ וְתִשַׁע הַיָּדוֹת בֶּעָרִים׃

אחד מן העשרה. שבישראל למען ישבו בירושלים לשמור העיר׃

ותשע הידות. תשעה חלקים שבישראל׃

ב׳ וַיְבָרְכוּ הָעָם לְכֹל הָאֲנָשִׁים הַמִּתְנַדְּבִים לָשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלָם׃ {פ}

המתנדבים. אשר נדבה רוחם אותם להיות יושבים בירושלים לשמור העיר מן האויבים׃

ג׳ וְאֵלֶּה רָאשֵׁי הַמְּדִינָה אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בִּירוּשָׁלַם וּבְעָרֵי יְהוּדָה יָשְׁבוּ אִישׁ בַּאֲחֻזָּתוֹ בְּעָרֵיהֶם יִשְׂרָאֵל הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַנְּתִינִים וּבְנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים. הוא שנאמר בסמוך ובירושלים ישבו בני יהודה וגו׳׃

ד׳ וּבִירוּשָׁלַם יָשְׁבוּ מִבְּנֵי יְהוּדָה וּמִבְּנֵי בִנְיָמִן מִבְּנֵי יְהוּדָה עָתָיָה בֶּן־עֻזִּיָּה בֶּן־זְכַרְיָה בֶּן־אֲמַרְיָה בֶּן־שְׁפַטְיָה בֶּן־מַהֲלַלְאֵל מִבְּנֵי פָּרֶץ׃

מבני יהודה עתיה וגו׳. חוזר ומפרש מבני יהודה מי ומי היו וכל הפרשה אינה מונה כי אם הגדולים והחשובים שבהם׃

ה׳ וּמַעֲשֵׂיָה בֶן־בָּרוּךְ בֶּן־כֹּל־חֹזֶה בֶּן־חֲזָיָה בֶּן־עֲדָיָה בֶּן־יוֹיָרִיב בֶּן־זְכַרְיָה בֶּן־הַשִּׁלֹנִי׃

ו׳ כָּל־בְּנֵי־פָּרֶץ הַיֹּשְׁבִים בִּירוּשָׁלִַם אַרְבַּע מֵאוֹת שִׁשִּׁים וְשִׁמְנָה אַנְשֵׁי־חָיִל׃ {פ}

ז׳ וְאֵלֶּה בְּנֵי בִנְיָמִן סַלָּא בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־יוֹעֵד בֶּן־פְּדָיָהְ בֶּן־קוֹלָיָה בֶּן־מַעֲשֵׂיָה בֶּן־אִיתִיאֵל בֶּן־יְשַׁעְיָה׃

ח׳ וְאַחֲרָיו גַּבַּי סַלַּי תְּשַׁע מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃

ט׳ וְיוֹאֵל בֶּן־זִכְרִי פָּקִיד עֲלֵיהֶם וִיהוּדָה בֶן־הַסְּנוּאָה עַל־הָעִיר מִשְׁנֶה׃ {פ}

> **פקיד.** ממונה׃
>
> **משנה.** אחר (הפקיד)׃

י׳ מִן־הַכֹּהֲנִים יְדָעְיָה בֶּן־יוֹיָרִיב יָכִין׃

י״א שְׂרָיָה בֶן־חִלְקִיָּה בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־צָדוֹק בֶּן־מְרָיוֹת בֶּן־אֲחִיטוּב נְגִד בֵּית הָאֱלֹהִים׃

> **נגיד.** ממונה׃
>
> **נגיד בית האלהים.** ממונה על בית אלהים׃

י״ב וַאֲחֵיהֶם עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה לַבָּיִת שְׁמֹנָה מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם וַעֲדָיָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־פְּלַלְיָהְ בֶּן־אַמְצִי בֶּן־זַכַרְיָה בֶּן־פַּשְׁחוּר בֶּן־מַלְכִּיָּה׃

> **ואחיהם עושה המלאכה לבית.** וחבריהם שהיו עובדים עבודת הבית וקרבנותיו׃

י״ג וְאָחָיו רָאשֵׁי לְאָבוֹת מָאתַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם וַעֲמַשְׁסַי בֶּן־עַזַרְאֵל בֶּן־אַחְזַי בֶּן־מְשִׁלֵּמוֹת בֶּן־אִמֵּר׃

> **ראשים לאבות.** ראשי בית אב ממשפחות הכהנים׃

י״ד וַאֲחֵיהֶם גִּבֹּרֵי חַיִל מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה וּפָקִיד עֲלֵיהֶם זַבְדִּיאֵל בֶּן־הַגְּדוֹלִים׃ {ס}

> **ופקיד עליהם.** ממונה עליהם׃

ט״ו וּמִן־הַלְוִיִּם שְׁמַעְיָה בֶן־חַשּׁוּב בֶּן־עַזְרִיקָם בֶּן־חֲשַׁבְיָה בֶּן־בּוּנִי׃

ט״ז וְשַׁבְּתַי וְיוֹזָבָד עַל־הַמְּלָאכָה הַחִיצֹנָה לְבֵית הָאֱלֹהִים מֵרָאשֵׁי הַלְוִיִּם׃

> **על המלאכה החיצונה.** אשר לבית כגון בנייני בדק הבית ועצי המערכה שהיו מביאים מבחוץ׃

י״ז וּמַתַּנְיָה בֶן־מִיכָא בֶּן־זַבְדִּי בֶן־אָסָף רֹאשׁ הַתְּחִלָּה לְהוֹדוֹת לַתְּפִלָּה וּבַקְּבַקְיָה מִשְׁנֶה מַאֲחָיו וַעֲבְדָא בֶּן־שַׁמּוּעַ בֶּן־גָּלָל בֶּן־[יְדוּתוּן] (ידיתון)׃

> **ראש התחלה יהודה לתפלה.** הוא היה ראש וממונ׳ וגדול לפתוח תחלה להודות בתפלה ובזמירות שירותיהם של לוים, יהודה כמו יודה והה״א נכנסת בתיבה שלא לצורך כמו יוסף יהוסף׃

י״ח כָּל־הַלְוִיִּם בְּעִיר הַקֹּדֶשׁ מָאתַיִם שְׁמֹנִים וְאַרְבָּעָה׃ {פ}

י״ט וְהַשּׁוֹעֲרִים עַקּוּב טַלְמוֹן וַאֲחֵיהֶם הַשֹּׁמְרִים בַּשְּׁעָרִים מֵאָה שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם׃

> **והשוערים.** ממונין על שערי המקדש׃

כ׳ וּשְׁאָר יִשְׂרָאֵל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ׃

> **איש בנחלתו.** כל אחד בנחלתו היו יושבים׃

כ״א וְהַנְּתִינִים יֹשְׁבִים בָּעוֹפֶל וְצִיחָא וְגִשְׁפָּא עַל־הַנְּתִינִים׃ {פ}

בעופל. מקום אחד אשר בירושלים׃

על הנתינים. ממונים על הנתינים׃

כ״ב וּפְקִיד הַלְוִיִּם בִּירוּשָׁלַם עַזְּי בֶן־בָּנִי בֶּן־חֲשַׁבְיָה בֶּן־מַתַּנְיָה בֶּן־מִיכָא מִבְּנֵי אָסָף הַמְשֹׁרְרִים לְנֶגֶד מְלֶאכֶת בֵּית־הָאֱלֹהִים׃

ופקיד הלוים. ממונה על הלוים אשר בירושלים׃

לנגד מלאכת. על מלאכת הבית ממונה כגון בנייני בדק הבית ושאר דברים שמוציאין ממון למעשה (למעשר) הבית כענין שנאמר למעלה ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה וגו׳׃

כ״ג כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם וַאֲמָנָה עַל־הַמְשֹׁרְרִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃

כי מצות המלך עליהם. והמלך היה מאמין בהם׃

על המשוררים. להוציא ממון מאוצר המלך דריוש׃

דבר יום ביומו. כדי לעשות צרכי הבית׃

כ״ד וּפְתַחְיָה בֶן־מְשֵׁיזַבְאֵל מִבְּנֵי־זֶרַח בֶּן־יְהוּדָה לְיַד הַמֶּלֶךְ לְכָל־דָּבָר לָעָם׃

ליד המלך. הוא היה מצרן לעצת המלך דריוש׃

לכל דבר. לכל דבריהם אשר לעם לדבר עליהם אל המלך׃

כ״ה וְאֶל־הַחֲצֵרִים בִּשְׂדֹתָם מִבְּנֵי יְהוּדָה יָשְׁבוּ בְּקִרְיַת הָאַרְבַּע וּבְנוֹתֶיהָ וּבְדִיבֹן וּבְנוֹתֶיהָ וּבִיקַבְצְאֵל וַחֲצֵרֶיהָ׃

כ״ו וּבְיֵשׁוּעַ וּבְמוֹלָדָה וּבְבֵית פָּלֶט׃

כ״ז וּבַחֲצַר שׁוּעָל וּבִבְאֵר שָׁבַע וּבְנוֹתֶיהָ׃

כ״ח וּבְצִקְלַג וּבִמְכֹנָה וּבִבְנוֹתֶיהָ׃

כ״ט וּבְעֵין רִמּוֹן וּבְצָרְעָה וּבְיַרְמוּת׃

ל׳ זָנֹחַ עֲדֻלָּם וְחַצֵרֵיהֶם לָכִישׁ וּשְׂדֹתֶיהָ עֲזֵקָה וּבְנוֹתֶיהָ וַיַּחֲנוּ מִבְּאֵר־שֶׁבַע עַד־גֵּיא הִנֹּם׃

ל״א וּבְנֵי בִנְיָמִן מִגֶּבַע מִכְמָשׂ וְעַיָּה וּבֵית־אֵל וּבְנוֹתֶיהָ׃

ל״ב עֲנָתוֹת נֹב עֲנַנְיָה׃

ל״ג חָצוֹר | רָמָה גִּתָּיִם׃

ל״ד חָדִיד צְבֹעִים נְבַלָּט׃

ל״ה לֹד וְאוֹנוֹ גֵּי הַחֲרָשִׁים׃

ל״ו וּמִן־הַלְוִיִּם מַחְלְקוֹת יְהוּדָה לְבִנְיָמִין׃ {פ}

מחלקות יהודה לבנימין. היו מחלקין במחלקותם אנה ואנה בארץ יהודה ובנימין׃

פרק י״ב

א׳ וְאֵלֶּה֙ הַכֹּהֲנִ֣ים וְהַלְוִיִּ֔ם אֲשֶׁ֣ר עָל֔וּ עִם־זְרֻבָּבֶ֖ל בֶּן־שַׁלְתִּיאֵ֑ל וְיֵשׁ֣וּעַ שְׂרָיָ֔ה יִרְמְיָ֖ה עֶזְרָֽא׃

וישוע. הוא יהושע הכהן הגדול׃

ב׳ אֲמַרְיָ֥ה מַלּ֖וּךְ חַטּֽוּשׁ׃

ג׳ שְׁכַנְיָ֥ה רְחֻ֖ם מְרֵמֹֽת׃

ד׳ עִדּ֥וֹא גִּנְתּ֖וֹי אֲבִיָּֽה׃

ה׳ מִיָּמִ֥ין מָעַדְיָ֖ה בִּלְגָּֽה׃

ו׳ שְׁמַעְיָ֥ה וְיוֹיָרִ֖יב יְדָעְיָֽה׃

ז׳ סַלּ֥וּ עָמֹ֖וק חִלְקִיָּ֣ה יְדָעְיָ֑ה אֵ֚לֶּה רָאשֵׁ֣י הַכֹּהֲנִ֔ים וַאֲחֵיהֶ֖ם בִּימֵ֥י יֵשֽׁוּעַ׃ {פ}

בימי ישוע. שהיו ראשים בימי יהושע כהן גדול׃

ח׳ וְהַלְוִיִּ֗ם יֵשׁ֤וּעַ בִּנּוּי֙ קַדְמִיאֵ֔ל שֵׁרֵבְיָ֖ה יְהוּדָ֑ה מַתַּנְיָ֗ה עַל־הַיְדֻת֙ הֽוּא וְאָחָ֖יו׃

הידות. מן כלי שיר לומר שירה׃

ט׳ וּבַקְבַּקְיָ֥ה (ועבו) [וַעֲנִ֖י] אֲחֵיהֶ֑ם לְנֶגְדָּ֖ם לְמִשְׁמָרֽוֹת׃

למשמרות. כמו שמצינו (בדברי הימים א׳ כ״ד ואילך) שהלויים היו חלוקים לעשרים וארבעה משמרות׃

י׳ וְיֵשׁ֣וּעַ הוֹלִ֣יד אֶת־יוֹיָקִ֗ים וְיוֹיָקִ֙ים֙ הוֹלִ֣יד אֶת־אֶלְיָשִׁ֔יב וְאֶלְיָשִׁ֖יב אֶת־יוֹיָדָֽע׃

וישוע הוליד את יויקים וגו׳. כל אלו שבמקרא זה היו כהנים גדולים׃

י״א וְיוֹיָדָ֙ע֙ הוֹלִ֣יד אֶת־יוֹנָתָ֔ן וְיוֹנָתָ֖ן הוֹלִ֣יד אֶת־יַדּֽוּעַ׃

י״ב וּבִימֵ֣י יוֹיָקִ֔ים הָי֖וּ כֹּהֲנִ֣ים רָאשֵׁ֣י הָאָב֑וֹת לִשְׂרָיָ֖ה מְרָיָ֑ה לְיִרְמְיָ֖ה חֲנַנְיָֽה׃

ובימי יויקים. שהיה כהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשים ראשי בית אב למשמרותם׃

לשריה מריה. למשמרת של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה היה חנניה ראש בית אב וכן כולם ואת אשר לא פירש כל העשרי׳ וארבע משמרות לא דקדק המקרא בכך למנותם כולם׃

י״ג לְעֶזְרָ֖א מְשֻׁלָּ֑ם לַאֲמַרְיָ֖ה יְהוֹחָנָֽן׃

י״ד (למלוכי) [לְמַלִּיכוּ֙] יוֹנָתָ֔ן לִשְׁבַנְיָ֖ה יוֹסֵֽף׃

ט״ו לְחָרִ֖ם עַדְנָ֑א לִמְרָיוֹת֙ חֶלְקָֽי׃

ט״ז (לעדיא) [לְעִדּ֔וֹא] זְכַרְיָ֖ה לְגִנְּתוֹ֣ן מְשֻׁלָּֽם׃

י״ז לַאֲבִיָּ֖ה זִכְרִ֑י לְמִנְיָמִ֣ין לְמוֹעַדְיָ֔ה פִּלְטָֽי׃

י״ח לְבִלְגָּה שַׁמּוּעַ לְשֶׁמַעְיָה יְהוֹנָתָן׃

י״ט וּלְיוֹעָרִיב מַתְּנַי לִידַעְיָה עֻזִּי׃

כ׳ לְסַלַּי קַלַּי לְעָמוֹק עֶבֶר׃

כ״א לְחִלְקִיָּה חֲשַׁבְיָה לִידַעְיָה נְתַנְאֵל׃

כ״ב הַלְוִיִּם בִּימֵי אֶלְיָשִׁיב יוֹיָדָע וְיוֹחָנָן וְיַדּוּעַ כְּתוּבִים רָאשֵׁי אָבוֹת וְהַכֹּהֲנִים עַל־מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ הַפָּרְסִי׃ {פ}

הלוים בימי אלישיב. הלוים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלוים בימי אלישיב הכהן הגדול והכהנים המנוין למעלה בסמוך הם היו ראשי בית אבות במשמרותם גם בימי אלישיב׃

על מלכות. בימי מלכות דריוש היה דבר זה׃

כ״ג בְּנֵי לֵוִי רָאשֵׁי הָאָבוֹת כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים וְעַד־יְמֵי יוֹחָנָן בֶּן־אֶלְיָשִׁיב׃

ועד ימי יוחנן. כל אותן שהיו ראשי אבות הלוים עד ימי יוחנן כהן גדול מנוין שם בדברי הימים׃

כ״ד וְרָאשֵׁי הַלְוִיִּם חֲשַׁבְיָה שֶׁרֵבְיָה וְיֵשׁוּעַ בֶּן־קַדְמִיאֵל וַאֲחֵיהֶם לְנֶגְדָּם לְהַלֵּל לְהוֹדוֹת בְּמִצְוַת דָּוִיד אִישׁ־הָאֱלֹהִים מִשְׁמָר לְעֻמַּת מִשְׁמָר׃

משמר לעומת משמר. שהיו חלוקים במשמרותם לומר שירה׃

כ״ה מַתַּנְיָה וּבַקְבַּקְיָה עֹבַדְיָה מְשֻׁלָּם טַלְמוֹן עַקּוּב שֹׁמְרִים שׁוֹעֲרִים׀ מִשְׁמָר בַּאֲסַפֵּי הַשְּׁעָרִים׃

שוערים משמר. שוערים היו במשמר שלהם לשמור שערי הבית׃

באסופי. כמו בסיפי השערים׃

כ״ו אֵלֶּה בִּימֵי יוֹיָקִים בֶּן־יֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וּבִימֵי׀ נְחֶמְיָה הַפֶּחָה וְעֶזְרָא הַכֹּהֵן הַסּוֹפֵר׃ {פ}

אלה בימי יויקים. אלה היו שוערים בימי יויקים׃

כ״ז וּבַחֲנֻכַּת חוֹמַת יְרוּשָׁלַם בִּקְשׁוּ אֶת־הַלְוִיִּם׀ מִכָּל־מְקוֹמָם לְהָבִיאָם לִירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת חֲנֻכָּה וְשִׂמְחָה׀ וּבְתוֹדוֹת וּבְשִׁיר מְצִלְתַּיִם נְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת׃

ובחנוכת חומת ירושלים. בתשלום חומת העיר לקדש את העיר׃

ובתודות. ובהודאות׃

כ״ח וַיֵּאָסְפוּ בְּנֵי הַמְשֹׁרְרִים וּמִן־הַכִּכָּר׀ סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָם וּמִן־חַצְרֵי נְטֹפָתִי׃

ומן הככר. אשר סביבות ירושלים באו המשוררים׃

כ״ט וּמִבֵּית׀ הַגִּלְגָּל וּמִשְׂדוֹת גֶּבַע וַעַזְמָוֶת כִּי חַצֵרִים בָּנוּ לָהֶם׀ הַמְשֹׁרְרִים סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָם׃

ל׳ וַיִּטַּהֲרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וַיְטַהֲרוּ׀ אֶת־הָעָם וְאֶת־הַשְּׁעָרִים וְאֶת־הַחוֹמָה׃

ויטהרו. תחלה טהרו את עצמן ואח״כ טהרו את אחרים׃

ואת השערים ואת החומה. שלא תהיה טומאה שם בעיר׃

ל״א וָאַעֲלֶה׀ אֶת־שָׂרֵי יְהוּדָה מֵעַל לַחוֹמָה וָאַעֲמִידָה שְׁתֵּי תּוֹדוֹת גְּדוֹלוֹת וַתַּהֲלֻכֹת לַיָּמִין׀ מֵעַל לַחוֹמָה לְשַׁעַר הָאַשְׁפֹּת׃

מעל לחומה. שקדש את העיר והלכו השרים ובית דין והכהנים והלוים עם שתי תודות סביב לעיר הכל כמפורש במסכת שבועות כדי לקדש את העיר:

שתי תודות. שתי לחמי תודה כל לחם ולחם קרוי תודה:

ותהלוכות לימין. וכאשר יצאו מן העיר כדי לסובבה הלכו לצד ימינה:

ל״ב וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵיהֶם֙ הוֹשַׁעְיָ֔ה וַחֲצִ֖י שָׂרֵ֣י יְהוּדָֽה׃

ל״ג וְעַזַרְיָ֥ה עֶזְרָ֖א וּמְשֻׁלָּֽם׃

ל״ד יְהוּדָה֙ וּבִנְיָמִ֣ן וְשְׁמַעְיָ֔ה וְיִרְמְיָֽה׃ {פ}

יהודה ובנימין. שני שרים היו:

ל״ה וּמִבְּנֵ֣י הַכֹּהֲנִ֗ים בַּחֲצֹצְרוֹת֙ זְכַרְיָ֣ה בֶן־יוֹנָתָ֔ן בֶּן־שְׁמַעְיָ֖ה בֶּן־מַתַּנְיָ֑ה בֶּן־מִיכָיָ֥ה בֶן־זַכּ֖וּר בֶּן־אָסָֽף׃

ל״ו וְאָחָ֖יו שְׁמַעְיָ֣ה וַעֲזַרְאֵ֑ל מִלְלַ֤י גִּלְלַי֙ מַעַ֣י נְתַנְאֵ֔ל וִיהוּדָ֖ה חָנָ֣נִי בִּכְלֵי־שִׁ֣יר דָּוִ֔יד אִ֖ישׁ הָאֱלֹהִ֑ים וְעֶזְרָ֥א הַסּוֹפֵ֖ר לִפְנֵיהֶֽם׃

ואחיו. חביריו של זכריה הכהן:

ל״ז וְעַל֙ שַׁ֣עַר הָעַ֔יִן וְנֶגְדָּ֥ם עָל֖וּ עֲלֵי־מַעֲלוֹת֙ עִ֣יר דָּוִ֔יד בְּמַעֲלֵ֖ה לַחוֹמָ֑ה מֵעַ֤ל לְבֵית֙ דָּוִ֔יד וְעַד֙ שַׁ֣עַר הַמַּ֔יִם מִזְרָֽח׃

ועל שער העין. לפני שער העין הלכו סביבות העיר:

ונגדם עלו. ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה:

ל״ח וְהַתּוֹדָ֣ה הַשֵּׁנִ֔ית הַהוֹלֶ֖כֶת לְמוּאל֑ וַאֲנִ֣י אַחֲרֶ֔יהָ וַחֲצִ֥י הָעָ֖ם מֵעַ֣ל לְהַחוֹמָ֑ה מֵעַ֤ל לְמִגְדַּל֙ הַתַּנּוּרִ֔ים וְעַד֙ הַחוֹמָ֣ה הָרְחָבָֽה׃

והתודה השנית ההולכת למול. תודה אחרת שהיתה שנית לחברתה היתה הולכת נגד חברתה בשוה ולא זו אחר זו:

ואני אחריה. ואני הייתי הולך אחריה של תודה:

ל״ט וּמֵעַ֣ל לְשַׁעַר־אֶפְרַ֗יִם וְעַל־שַׁ֙עַר הַיְשָׁנָ֔ה וְעַל־שַׁ֖עַר הַדָּגִ֑ים וּמִגְדַּ֤ל חֲנַנְאֵל֙ וּמִגְדַּ֣ל הַמֵּאָ֔ה וְעַד֙ שַׁ֣עַר הַצֹּ֔אן וְעָמְד֖וּ בְּשַׁ֥עַר הַמַּטָּרָֽה׃

ועמדו. שם היו עומדים שלא לילך יותר:

מ׳ וַתַּעֲמַדְנָה֙ שְׁתֵּ֣י הַתּוֹדֹ֔ת בְּבֵ֖ית הָאֱלֹהִ֑ים וַאֲנִ֕י וַחֲצִ֥י הַסְּגָנִ֖ים עִמִּֽי׃

שתי התודות. שנשאו אותם לבהמ״ק:

מ״א וְהַכֹּהֲנִ֔ים אֶלְיָקִ֥ים מַעֲשֵׂיָ֖ה מִנְיָמִ֑ין מִיכָיָ֥ה אֶלְיוֹעֵינַ֛י זְכַרְיָ֥ה חֲנַנְיָ֖ה בַּחֲצֹצְרוֹֽת׃

בחצוצרות. היו תוקעין מתוך שמחתן:

מ״ב וּמַעֲשֵׂיָ֣ה וּשְׁמַעְיָ֔ה וְאֶלְעָזָ֖ר וְעֻזִּ֣י וִיהוֹחָנָ֑ן וּמַלְכִּיָּ֥ה וְעֵילָ֖ם וְעֶ֣זֶר וַיַּשְׁמִיעוּ֙ הַמְשֹׁרְרִ֔ים וְיִזְרַחְיָ֖ה הַפָּקִֽיד׃

מ״ג וַיִּזְבְּח֣וּ בַיּ֣וֹם הַה֗וּא זְבָחִ֥ים גְּדוֹלִ֛ים וַיִּשְׂמָ֖חוּ כִּ֣י הָאֱלֹהִ֣ים׀ שִׂמְּח֣וֹם שִׂמְחָ֣ה גְדוֹלָ֑ה וְגַ֤ם הַנָּשִׁים֙ וְהַיְלָדִ֔ים שָׂמְח֖וּ וַתִּשָּׁמַ֥ע שִׂמְחַ֛ת יְרוּשָׁלַ֖͏ִם מֵרָחֽוֹק׃

מ״ד וַיִּפָּקְד֣וּ בַיּ֣וֹם הַה֗וּא אֲנָשִׁ֛ים עַל־הַנִּשְׁכּ֥וֹת לָאֹצָר֖וֹת לַתְּרוּמ֣וֹת לָֽרִאשִׁ֑ית וְלַמַּעַשְׂר֣וֹת לִכְנ֣וֹס בָּהֶ֗ם לִשְׂדֵ֤י הֶֽעָרִים֙ מְנָא֣וֹת הַתּוֹרָ֔ה לַכֹּהֲנִ֖ים וְלַלְוִיִּ֑ם כִּ֣י שִׂמְחַ֤ת יְהוּדָה֙ עַל־הַכֹּהֲנִ֔ים וְעַל־הַלְוִיִּ֖ם הָעֹמְדִֽים׃

ויפקדו. לשון פקידות:

הנשכות. כמו הלשכות של בית המקדש:

לכנוס בהם. ובאותן הלשכות היו נותנים כל מתנותיהם של כהנים ולוים ומשם היו חולקין ביניהם:

מנאות. כמו מנות:

לכהנים ללוים. כהנים היו נוטלים הראוי להם והלוים הראוי להם:

העומדים. ומשמשים שם לפני הקב״ה בתודות והודאות:

מ״ה וַיִּשְׁמְר֗וּ מִשְׁמֶ֙רֶת אֱלֹהֵיהֶם֙ וּמִשְׁמֶ֣רֶת הַטָּהֳרָ֔ה וְהַמְשֹׁרְרִ֖ים וְהַשֹּׁעֲרִ֑ים כְּמִצְוַ֤ת דָּוִיד֙ שְׁלֹמֹ֣ה בְּנ֔וֹ׃

מ״ו כִּ֥י בִימֵ֖י דָּוִ֑יד וְאָסָ֣ף מִקֶּ֔דֶם (ראש) [רָאשֵׁ֖י] הַמְשֹׁרְרִ֥ים וְשִׁיר־תְּהִלָּ֖ה וְהֹד֥וֹת לֵאלֹהִֽים׃

מ״ז וְכָל־יִשְׂרָאֵ֗ל בִּימֵי֙ זְרֻבָּבֶ֣ל וּבִימֵ֣י נְחֶמְיָ֔ה נֹתְנִ֖ים מְנָיוֹת֙ הַמְשֹׁרְרִ֣ים וְהַשֹּׁעֲרִ֔ים דְּבַר־י֖וֹם בְּיוֹמ֑וֹ וּמַקְדִּשִׁ֣ים לַלְוִיִּ֔ם וְהַלְוִיִּ֖ם מַקְדִּשִׁ֥ים לִבְנֵ֖י אַהֲרֹֽן׃ {פ}

מניות. כמו מנות:

ומקדישים ללוים. היו נותנים במעשר ללוים והם היו נוטלים מעשר מן המעשר ונותנים לכהנים:

פרק י״ג

א׳ בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא נִקְרָ֤א בְּסֵפֶר֙ מֹשֶׁ֔ה בְּאָזְנֵ֖י הָעָ֑ם וְנִמְצָ֣א כָת֗וּב בּ֚וֹ אֲשֶׁ֣ר לֹא־יָבֹ֣וא עַמּ֤וֹנִי וּמוֹאָבִי֙ בִּקְהַ֣ל הָאֱלֹהִ֔ים עַד־עוֹלָֽם׃

ב׳ כִּ֣י לֹ֤א קִדְּמ֨וּ אֶת־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֛ל בַּלֶּ֖חֶם וּבַמָּ֑יִם וַיִּשְׂכֹּ֤ר עָלָיו֙ אֶת־בִּלְעָ֔ם לְקַלְלוֹ֙ וַיַּהֲפֹ֣ךְ אֱלֹהֵ֔ינוּ הַקְּלָלָ֖ה לִבְרָכָֽה׃

ג׳ וַיְהִ֗י כְּשָׁמְעָם֙ אֶת־הַתּוֹרָ֔ה וַיַּבְדִּ֥ילוּ כָל־עֵרֶ֖ב מִיִּשְׂרָאֵֽל׃

כל ערב. כל תערובות העכו״ם כמו וגם ערב רב עלה אתם (שמות י״ב:ל״ח):

ד׳ וְלִפְנֵ֞י מִזֶּ֗ה אֶלְיָשִׁיב֙ הַכֹּהֵ֣ן נָת֔וּן בְּלִשְׁכַּ֖ת בֵּית־אֱלֹהֵ֑ינוּ קָר֥וֹב לְטוֹבִיָּֽה׃

ולפני מזה. ומקודם לכן:

קרוב לטוביה. אותו אלישיב הכהן היה קרוב לטוביה חברו של סנבלט ונתן שם הכהן כליו של טוביה:

ה׳ וַיַּ֣עַשׂ לוֹ֮ לִשְׁכָּ֣ה גְדוֹלָה֒ וְשָׁ֗ם הָי֤וּ לְפָנִים֙ נֹתְנִ֣ים אֶת־הַמִּנְחָ֔ה הַלְּבוֹנָ֖ה וְהַכֵּלִ֑ים וּמַעְשַׂ֤ר הַדָּגָן֙ הַתִּירֹ֣ושׁ וְהַיִּצְהָ֔ר מִצְוַ֖ת הַלְוִיִּ֣ם וְהַמְשֹׁרְרִ֑ים וְהַשּׁוֹעֲרִ֕ים וּתְרוּמַ֖ת הַכֹּהֲנִֽים׃

ויעש. אלישיב:

לפנים. שם היו נותנים קודם שבאתי לירושלים:

מצות הלוים. מתנות הראויות ללוים:

ו׳ וּבְכָל־זֹ֣את לֹ֣א הָיַ֔יתִי בִּירוּשָׁלִָ֑ם כִּ֣י בִשְׁנַ֤ת שְׁלֹשִׁים֙ וּשְׁתַּ֣יִם לְאַרתַּחְשַׁסְתְּא֣ מֶלֶךְ־בָּבֶ֔ל בָּ֣אתִי אֶל־הַמֶּ֑לֶךְ וּלְקֵ֥ץ יָמִ֖ים נִשְׁאַ֥לְתִּי מִן־הַמֶּֽלֶךְ׃

ובכל זה. ובכל המעשה הזה **באתי אל המלך** וחזרתי לבבל:

נשאלתי. שיתן לי רשות לעלות לירושלים ולחזור:

ז׳ וָאָבֹ֖וא לִירוּשָׁלִַ֑ם וָאָבִ֗ינָה בָּרָעָ֤ה אֲשֶׁר־עָשָׂה֙ אֶלְיָשִׁ֣יב לְטֹובִיָּ֔ה לַעֲשׂ֥וֹת לוֹ֖ נִשְׁכָּ֑ה בְּחַצְרֵ֖י בֵּ֥ית הָאֱלֹהִֽים׃

ח׳ וַיֵּ֣רַע לִ֔י מְאֹ֖ד וָאַשְׁלִיכָ֞ה אֶת־כָּל־כְּלֵ֧י בֵית־טוֹבִיָּ֛ה הַח֖וּץ מִן־הַלִּשְׁכָּֽה׃

ט׳ וָאֹמְרָ֗ה וַיְטַהֲרוּ֙ הַלְּשָׁכ֔וֹת וָאָשִׁ֣יבָה שָּׁ֔ם כְּלֵ֖י בֵּ֣ית הָאֱלֹהִ֑ים אֶת־הַמִּנְחָ֖ה וְהַלְּבוֹנָֽה׃ {פ}

ואומרה. צויתי לטהר ויטהרו הלשכות וגומר:

י וַאֲדַעָה כִּי־מְנָיוֹת הַלְוִיִּם לֹא נִתָּנָה וַיִּבְרְחוּ אִישׁ־לְשָׂדֵהוּ הַלְוִיִּם וְהַמְשֹׁרְרִים עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה׃

מניות. מנות:

לא נתנה. שלא נתנו ישראל שם המתנות ועל כן ברחו והלכו להם אנה ואנה לשאול מתנותיהם ולא היו עוסקים כל כך בעבודתם:

יא וָאָרִיבָה אֶת־הַסְּגָנִים וָאֹמְרָה מַדּוּעַ נֶעֱזָב בֵּית־הָאֱלֹהִים וָאֲקַבְּצֵם וָאַעֲמִדֵם עַל־עָמְדָם׃

ואקבצם. קבצתי את הכהנים והלוים להעמידם על משמרתם בעבודתם וכל ישראל היו מביאים להם שם מתנותם:

יב וְכָל־יְהוּדָה הֵבִיאוּ מַעְשַׂר הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר לָאוֹצָרוֹת׃

יג וָאוֹצְרָה עַל־אוֹצָרוֹת שָׁלֹמְיָה הַכֹּהֵן וְצָדוֹק הַסּוֹפֵר וּפְדָיָה מִן־הַלְוִיִּם וְעַל־יָדָם חָנָן בֶּן־זַכּוּר בֶּן־מַתַּנְיָה כִּי נֶאֱמָנִים נֶחְשָׁבוּ וַעֲלֵיהֶם לַחֲלֹק לַאֲחֵיהֶם׃ {פ}

כי נאמנים. היו לחלוק המתנות ביניהם:

יד זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי עַל־זֹאת וְאַל־תֶּמַח חֲסָדַי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּבֵית אֱלֹהַי וּבְמִשְׁמָרָיו׃

טו בַּיָּמִים הָהֵמָּה רָאֵיתִי בִיהוּדָה | דֹּרְכִים־גִּתּוֹת | בַּשַּׁבָּת וּמְבִיאִים הָעֲרֵמוֹת וְעֹמְסִים עַל־הַחֲמֹרִים וְאַף־יַיִן עֲנָבִים וּתְאֵנִים וְכָל־מַשָּׂא וּמְבִיאִים יְרוּשָׁלַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וָאָעִיד בְּיוֹם מִכְרָם צָיִד׃

הערמות. אלומות של תבואה:

ואעיד. העידותי בהם שלא לעשות:

ביום מכרם ציד. ביום שהיו מוכרים מזון וציד, ציד כמו ויתן להם צידה לדרך (בראשית מ״ח):

טז וְהַצֹּרִים יָשְׁבוּ בָהּ מְבִיאִים דָּאג וְכָל־מֶכֶר וּמוֹכְרִים בַּשַּׁבָּת לִבְנֵי יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלָם׃

והצורים. סוחרים של צור מביאים דגים למכור:

יז וָאָרִיבָה אֶת חֹרֵי יְהוּדָה וָאֹמְרָה לָהֶם מָה־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים וּמְחַלְּלִים אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃

יח הֲלוֹא כֹה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּבֵא אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ אֶת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת וְעַל הָעִיר הַזֹּאת וְאַתֶּם מוֹסִיפִים חָרוֹן עַל־יִשְׂרָאֵל לְחַלֵּל אֶת־הַשַּׁבָּת׃ {פ}

יט וַיְהִי כַּאֲשֶׁר צָלְלוּ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם לִפְנֵי הַשַּׁבָּת וָאֹמְרָה וַיִּסְגְּרוּ הַדְּלָתוֹת וָאֹמְרָה אֲשֶׁר לֹא יִפָּתְחוּם עַד אַחַר הַשַּׁבָּת וּמִנְּעָרַי הָעֲמַדְתִּי עַל־הַשְּׁעָרִים לֹא־יָבוֹא מַשָּׂא בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃

ויהי כאשר צללו. כאשר נטו הצללים של ערב שבת בשערים צויתי לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד אחר שבת שלא יבואו הרוכלים בעיר למכור סחורתן כדי שלא יחללו ישראל את השבת על ידיהם:

כ וַיָּלִינוּ הָרֹכְלִים וּמֹכְרֵי כָל־מִמְכָּר מִחוּץ לִירוּשָׁלָם פַּעַם וּשְׁתָּיִם׃

וילינו. והיו לנים הרוכלים והסוחרים ביום השבת מחוץ לירושלים פעם א׳ ושתי פעמים כדי שיבואו בני ישראל לפתוח השערים ולקנות מהם בשבת:

כא וָאָעִידָה בָהֶם וָאֹמְרָה אֲלֵיהֶם מַדּוּעַ אַתֶּם לָנִים נֶגֶד הַחוֹמָה אִם־תִּשְׁנוּ יָד אֶשְׁלַח בָּכֶם מִן־הָעֵת הַהִיא לֹא־בָאוּ בַּשַּׁבָּת׃ {פ}

ואומרה אליהם. התריתי באותם הרוכלים:

אם תשנו. אם תוסיפו לעשות פעם שנייה:

מן העת. מן אותו יום והלאה לא באו ביום השבת:

כ״ב וְאָמְרָה לַלְוִיִּם אֲשֶׁר יִהְיוּ מְשַׁהֲרִים וּבָאִים שֹׁמְרִים הַשְּׁעָרִים לְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת גַּם־זֹאת וָזְכְרָה־לִּי אֱלֹהַי וְחוּסָה עָלַי כְּרֹב חַסְדֶּךָ: {פ}

כ״ג גַּם | בַּיָּמִים הָהֵם רָאֵיתִי אֶת־הַיְהוּדִים הֹשִׁיבוּ נָשִׁים (אשדודיות) [אַשְׁדֳּדִיּוֹת] (עמוניות) [עַמֳּנִיּוֹת] מוֹאֲבִיּוֹת:

הושיבו נשים. אשר נשאו להם נשים של עכו״ם:

כ״ד וּבְנֵיהֶם חֲצִי מְדַבֵּר אַשְׁדּוֹדִית וְאֵינָם מַכִּירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית וְכִלְשׁוֹן עַם וָעָם:

חצי מדבר. הרבה מבניהם היו מדברים לשון אשדודי׳ כאמותם:

כ״ה וָאָרִיב עִמָּם וָאֲקַלְלֵם וָאַכֶּה מֵהֶם אֲנָשִׁים וָאֶמְרְטֵם וָאַשְׁבִּיעֵם בֵּאלֹהִים אִם־תִּתְּנוּ בְנֹתֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וְאִם־תִּשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לִבְנֵיכֶם וְלָכֶם:

ואכה. נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להוכיחם ולהזכירם:

כ״ו הֲלוֹא עַל־אֵלֶּה חָטָא־שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּבַגּוֹיִם הָרַבִּים לֹא־הָיָה מֶלֶךְ כָּמֹהוּ וְאָהוּב לֵאלֹהָיו הָיָה וַיִּתְּנֵהוּ אֱלֹהִים מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל גַּם־אוֹתוֹ הֶחֱטִיאוּ הַנָּשִׁים הַנָּכְרִיּוֹת:

גם אותו החטיאו. כל שכן שתהיו חוטאים ע״י נשיכם של עכו״ם וזהו שנאמר בסמוך ולכם הנשמע וגו׳ בתמיה כלומר שלמה מלך ישראל נמצא חטא על ידי נשי׳ של עכו״ם ואתם נשאתם נשים של עכו״ם להיות חוטאין:

כ״ז וְלָכֶם הֲנִשְׁמַע לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לִמְעֹל בָּאלֹהֵינוּ לְהוֹשִׁיב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת:

כ״ח וּמִבְּנֵי יוֹיָדָע בֶּן־אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל חָתָן לְסַנְבַלַּט הַחֹרֹנִי וָאַבְרִיחֵהוּ מֵעָלָי:

ומבני יוידע. חתן לסנבלט אחד מבני יוידע חתן לסנבלט צורר היהודים והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלים בשביל חתנו לראות את העיר ואת מוצאיה ואת מובאיה:

כ״ט זָכְרָה לָהֶם אֱלֹהַי עַל גְּאֲלֵי הַכְּהֻנָּה וּבְרִית הַכְּהֻנָּה וְהַלְוִיִּם:

זכרה להם. הטובה אשר עשו:

ל׳ וְטִהַרְתִּים מִכָּל־נֵכָר {פ}
וָאַעֲמִידָה מִשְׁמָרוֹת לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם אִישׁ בִּמְלַאכְתּוֹ:

ל״א וּלְקָרְבַּן הָעֵצִים בְּעִתִּים מְזֻמָּנוֹת וְלַבִּכּוּרִים זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי לְטוֹבָה:

בעתים. לעתים היו כורתים עצים למערכה:

ולבכורים. שהיו מביאים בכורים בפרק אחד לכל דבר ודבר קבעתי זמנו: